

Poštnina plačana v gotovini

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

6

L. I. 1933

M. Lesueur: Žene čakajo na delo

V. Kostanjevec: Premajhen konzum kot vzrok gospodarskih zastojev?

A. V.: Žensko vprašanje

L. Adamič: Sacco in Vanzetti

I. Kosec: Reforma šolstva

E. E. Noth: Najamna kučerina

Kranjec: Predmestje

Uredništvo in uprava: Rimska cesta šte. 20/1.
Izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Rimska c. 20/1.
Odgovorni urednik: Vičič Milan, Idrijska ulica št. 13.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O.Z.

LJUBLJANA

WOLFOVA UL. ŠT. 1

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd.

TELEFON 27-55

Zaloga beležnih koledarjev.

ODPRTO PISMO NEKATERIM P. N. NAROČNIKOM!

S to-le številko zaključuje »Književnost« svoje prvo polletje. Kakor je na zunaj to kratka doba, je za razmere, v katerih »Književnost« izhaja, precejšnja doba težkega dela za njen obstoj in razvoj. Z mirno vestjo gledamo nazaj na teh šest števil. »Književnost« je dala, kolikor je mogla dati, po obsegu je dala skoraj polovico več, kakor je obljubila. Pri isti naročnini je bil obseg povečan, ker je bilo to nujno potrebno, četudi je bilo zvezano z velikimi materielnimi stroški. »Književnost« nima na razpolago nobenega fonda, da bi mogla podpirati brezbriznost in malomarnost nekaternikov, ki ne plačujejo redno naročnine. Kaj nam pomagajo pohvalna pisma in zadovoljstvo, ki ga pri mnogih vzbuja »Književnost«! Živimo v družbi, kjer se brez denarja ne dobi nič in kjer je ravno mnogokrat prav za najvažnejše stvari — najmanj denarja. Zato je skrajna brezbriznost, da ne rabimo druge besede, od tistih, ki list sprejemajo, a ne plačujejo naročnine. »Književnost« ne zahteva nič drugega od svojih naročnikov kakor samo redno plačevanje naročnine, ki je kljub vsem težkim razmeram tako nizka, kolikor je sploh mogoče. Zato Vas uprava »Književnosti« ponovno prosi in opozarja, da takoj poravnate zaostanek v naročnini. Številni opomini, ki jih moramo radi Vaše malomarnosti priložiti skoraj vsaki številki, nam vzamejo precej dela in denarja. »Književnost« izhaja redno vsak mesec in jo gotovo tudi redno prejimate. Ako so se zgodile kakšne napake, Vas prijazno prosimo, da nam jih takoj javite. Naročnikom, ki so se prijavili šele zadnje mesece, 1. štev. žal ne bomo mogli poslati, ker je vsa pošla; prav tako gre h koncu 2. štev. Naročnikom, ki so poravnali celo naročnino, a 1. štev. niso sprejeli, jo bomo na koncu letnika odračunali. Ako niste prejeli položnice, pišite ponjo. Številka našega čekovnega računa je 16.320! Takoj plačajte drugi obrok! Z naslednjo številko morate plačati že tretjega! Nikar ne bodite v zaostanku! Širite »Književnost«! Nabirajte nove naročnike, ker edino potem jo bomo mogli povečati! Nujna potreba je žel!

Meridel Lesueur:

ŽENE ČAKAJO NA DELO

Sedim v mestni posredovalnici za službe. Ženski oddlek je to. Sedimo tu že cele štiri ure. Sedimo tu vsak dan in čakamo na kako delo. Dela ni. Večina nas ni zajtrkovala. Nekatere se že vse leto niso niti enkrat do sitega najedle. Človek, ki strada, postane nekako neobčutljiv in medel, posebno, če mora stradati v velikem mestu. Ali je še kje na svetu kraj, o katerem bi si lahko mislil, da v njem živa bitja stradajo, ne da bi zakričala, ne da bi se uprla, čeprav je vsega v izobilju, kraj, kjer samo najdrznejši kradejo in moré zaradi kruha, plašljivci pa se plazijo po ulicah in stradajo kakor plašna ptica, ki ne upa s kljunom udariti po živežu?

Sedimo in gledamo v tla. Nobena si ne upa niti pomisliti na zimo, ki prihaja. Samo še nekaj poletnih dni nas čaka. Vsaka se trudi in muči, da bi dobila kako delo in si pri tem prihranila kaj za ta dolgi, ostri mraz. Toda dela ni, ni. Sedimo v sobi in vemo vse prav dobro, da je tako. Zato tudi ne govorimo mnogo. Gledamo v tla, ker se bojimo, da ne bi brala te misli druga drugi v očeh. Nekaj ponižujočega je v tem. Oziramo se druga od druge. Gledamo v tla. Preveč strašno je videti ta živalski strah v očeh svoje sosede.

Tako sedimo uro za uro, dan za dnem in čakamo, bo li kje kako delo. Delo je samo eno, ženâ pa je mnogo. Drobna, stroga žena sedi za žično ograjo in gleda v knjigo. Štiri ure smo jo opazovali, ko je gledala v to knjigo. Stroge, majhne so ji oči. V majhni, revni sobi sedi kakih šest ženâ po klopeh in čaka. Mnoge prihajajo in odhajajo. Poznamo že dobro druga drugi obraz, saj čakamo tu vsak dan.

Ta posredovalnica je posredovalnica, kjer dobivajo delo služkinje. Večina ženâ, ki prihaja sem, je srednje starosti, nekatere imajo družino, nekatere so svojo družino že odgójile in so sedaj same, nekatere so omožene, toda možje nimajo dela. Težki so časi; mož jo je zapustil, da bi si poiskal dela. Ne najde ga. Potika se okoli. Verjetno je, da žena dolgo časa ne ve ničesar o njem. Pričakovala je to. Nič se ne čudi temu. Sama se bori, da bi nahranila toliko ust. Včasih dobi kako podporo pri dobrodelnih društvih. Če je spretna, živi lahko prav dobro na račun teh dobrodelnih društev, če seveda lahko požre vse, če je seveda vsaj malo ponižna in premetena. Če pa je ponosna, potem strada molče, zapusti otroke, pa

naj si sami iščejo dela, in ko je zastonj iskala delo ves dan, prihaja domu in se prepira s sostanovalci, z otroki.

Take in podobne zgodbe so zapisane na obrazih vseh teh žen. Tudi mlada dekleta so med njimi, ki so pravkar prišla z dežele. V velikem številu prihajajo. Na tisoče kmetjskih domov je v Minnesoti popolnoma osamelo. Dekleta poskušajo dobiti delo. Lepše dobijo delo po trgovinah, če je sploh kje kako delo, ali pa postanejo natakarice, toda ti posli so samo za mična in gibčna dekleta, ostalim pa, pravim kmeticam, je mnogo težje.

Poleg mene sedi Bernice. Velika Poljakinja je to, ki ji je pet in trideset let. Kakih petnajst let ali še več je delala po ljudskih kuhinjah. Ogromna je, veliko telo ji je kepasto, obraz je zgaran. — Kmetjsko pamet ima in še celo sedaj težko razume mestni vrvež, v katerem je premetenost več vredna od krepkih mišic. Njene modre oči ne gledajo bistro, temveč tiho in zaupno. Trpi, ker je tako sama in ni nikogar, ki bi se menil z njo. Kadar govoriš z njo, ji obraz zažari in zasije, kakor da bi govoril skoz debelo temo, in čarobno govori o neznatnih stvareh, kakor da bi bilo vreme nekaj nad vse čudnega, ali pa pripoveduje o kakšni neumni dogodivščini, ki se ji je pripetila na mestnih ulicah. Vse te pripovedke riše v svetlih barvah, dokler ne vise pred teboj težko in debelo, kakor kaka kmetjska vezenina. Mesto ljubi na svoj način. Interesantno se ji zdi, kakor kak semenj. Rada hodi po trgovinah in kupčuje, išče prodajalnice, kjer bi lahko kupila suhega kruha in suhih kolačev za par krajcarjev. Rada se sprehaja po ulicah in gleda, kje bi jo kak moški povabil v kino. Včasih gre v enem dnevu v pet kinematografov ali pa ostane ves dan v enem, dokler ne zna vsega razgovora na pamet.

Ko je bila mlado dekle, je prišla v mesto z neke wisconsinske kmetije. Prvo zlo, ki jo je doletelo, je bilo, da ji je nek zakotni mazač izpulil vse zdrave, bele zobe in še petdeset dolarjev, ki si jih je bila prihranila, ko je delala v tvornici za konzerve. Po tem dogodku je srečavala v parku moške, ki so ji povedali, kako mora skrbeti zase; tako so ji pokvarili kmetjsko pamet in jo naučili, da ne sme zaupati nikomur. Včasih še sedaj pozabi, da ne sme zaupati nikomur, in nasede. Naučili so jo, kako dobi, kar more, ne da bi kaj plačala, kako mora prešteti drobiž, da bi se ne uštela, kako se mora vrniti, če jo je kdo ogoljufal, in zahtevati svoje pravice.

Zivi sama po majhnih sobah. Pred osmimi leti je kupila za kakih sedem dolarjev starega pohištva. Včasih najame sobo za kake tri dolarje mesečno nekje v podstrešju, včasih v kakšni hladni hiši. Nekoč je stanovala v hiši, ki se je podirala in ki so jo bili vsi drugi zapustili; bivala je tam vso zimo sama v podstrešju. Porabila je preko zime samo pet in dvajset dolarjev.

Rada bi se omožila, toda vidi, kaj se dogaja njenim omoženim prijateljicam, ki morajo same skrbeti za otroke, ko jih možje zapuste, in se izčrpajo, preden bi bilo treba. Zato je ostala sama. Pridna je. Malo je naglušna, ker je razobečala perilo pozimi. Prala in kuhala je ljudem petnajst let in prihranila si je pri tem trideset

dolarjev. Sedaj pa že vse leto ni delala in je teh trideset dolarjev porabila. Sanjala je o tem, da bo imela nekoč majhno hišico ali pa vsaj star železniški vagon z majhnim koščkom zemlje, kjer bi se paslo par piščancev. Te sanje se ji nikdar ne bodo izpolnile.

S sanjami vred je izginilo tudi pohoštvo. Omožena prijateljica, ki ji je mož odšel, ji daje posteljo; plačuje ji s tem, da opravlja zanjo večji del dela. Vsak dan prihaja sedaj sem in sedi vsa zmešana, debele roke pa je sklenila v naročju. Lačna je. Ogromno meso ji že visi v gubah. Živela je od piškotov. Včasih traja škatlja piškotov ves teden. Prijatelja ima, ki je pek, in ta včasih ukrade suh hlebec in ga ji prinese.

Dekle, ki smo ga videle vse poletje vsak dan, je pridrvelo včeraj zmešano v D(ruštvo) K(rščanskih) D(evic). Pobesnela je, topotala z nogami in kričala.

Ze osem mesecev ni delala. »Morate mi dobiti kako delo!« je ponavljala neprestano. Službujoča žena se je divje razjezila, pač najbrž zato, ker je tudi sama trpela dan za dnem, saj vendar ne more dati dela, če ga ni. Divje se je razjezila na dekle in srdito sta gledali druga drugo in si nikakor nista mogli pomagati. Ta žena mi je nekoč pripovedovala, da komaj prenaša vse to trpljenje, ki ga gleda, da ne sme niti slišati o njem, da včasih celo jesti ne more zaradi tega in da jo ponoči mora tlačiti.

Tako sta torej stali tam obe ženski v jezi, dekle je jokalo, žena pa je kričala nanjo. V osmih mesecih, ko ni imela dela, se je dekletu obleka popolnoma raztrgala in žena je kričala, da jo v takšnem stanju ne more poslati nikamor. »Zakaj ne čistite svojih čevljev,« je zmerjala dekle neprestano, dekle pa je plakalo in plakalo, ker je bilo gladno. »Ne moremo vas priporočiti, ko ste taki,« je dejala razjarjena žena iz DKD, čeprav je vedela, da dekle strada in da ni sposobna za nobeno delo. In dekleta in žene so ponižno zastrmele v tla, sramovale so se pogledati druga drugo, sramovale so se bog bi vedel česa.

Ko so sedele tu in čakale na delo, so žene tiho govorile o dekletu Elleni. Govorile so tiho, ne da bi se jim dekle baš preveč smililo, ker njene nesreče niso mogle videti skoz meglo svojih lastnih muk. »Kaj se je zgodilo Elleni?« je vprašala neka žena. Vedela je že, kakšen bo odgovor. Me vse smo to vedele.

Mlado dekle, ki se je potikalo z Elleno po mestu, pripoveduje, da jo je videla prejšnji večer v ozadku neke kavarne v doljnem predmestju. Stala je pred kuhinjskimi vrati, raztezala in razkazovala svoja bedra, tako da je prišel kuhar in ji dal nekaj hrane; nekaj mož se je zbralo na hodniku in metalo drobiž pred njo na tla, da bi lahko pogledali na njena bedra. Z zavistjo pripoveduje dekle, da je Ellen sijajno zajtrkovala in da je tudi njo pogostila, kar je stalo dva dolarja.

Zgarana žena, ki hodi od večnega pripogibanja upognjena v boku in ki ima roke grčave, ko da so to vlažne veje, zaraglja z jezikom vsa nejevoljna. Nobena ne hrani denarja, pravi, raje si

te mlade neumnice kupujejo lepe obleke, klobuke, dolar dajejo za zajtrk, za svetlo ruto. To delajo. Če si bila kdaj brez denarja ali brez hrane, potem se dogaja nekaj čudnega, če dobiš spet kje malo denarja, kar zmeša se ti nekako. Ne pade ti v glavo, da nisi imela denarja preje, ne, da bo ta denar pošel. Samo tega se spominjaš, da je tu denar, zaradi katerega si trpela. Tule je, pred teboj. Neka strast se te polasti, te ima v krempljih. Hrano vidiš po izložbah. V domišljiji ješ neizmerno, okušaš tisoč jedi. Gledaš v izložbe. Barve so svetlejšje; kupiš kaj, da bi se oblekla. Polasti se te neko razburjenje. Veš, da je to samomor, toda pomagati si ne moreš. Moraš imeti jed, okusno, obilno jed in svetel klobuk, da bi se spet počutila veselo, da bi se rešila stida, ki gloda ko podgana v nas.

»Pravim, da bo šla sedaj na ulico,« pravi drobna žena s slabim glasom in nobena se ne potruzi, da bi še kaj dodala tem besedam. Kakor težko prodaš drugo robo, tako tudi telo sedaj težko prodaš in dekleta pravijo, da si lahko srečna, če dobiš petdeset centov.

Zelo težko je in poniževalno, če moraš prodajati svoje telo.

Mogoče vam bo tole bolj jasno, če si zamislite, da morate iti na ulico prodajat, recimo, svoj površnik. Recimo, da morate prodati svoj površnik, če hočete zajtrkovati in dobiti nekje prenočišče, za 50 centov. Odločite se, da boste prodali svoj edini plašč. Slečete ga in si ga položite preko lakta. Cesta, ki je bila preje za vas samo cesta, postane sedaj trg, postane nekaj popolnoma drugega. Približati se morate nekemu in mu priznati, da ste v skrajni bedi in da prodajate sedaj svojo obleko, svojo najdražjo posest. Vsakdo se bo ozrl na vas, ko boste govorili s tujcem in mu kazali svoj plašč ter dokazovali, kako sijajen plašč je to. Ljudje se bodo zaustavljali in vas bodo radovedno opazovali. Popolnoma goli boste sredi ulice. Še mnogo težje pa je, ponujati in prodajati samega sebe, še mnogo bolj ponižujoče. Ponižujoče je celo, ponujati in prodajati svoje delo. Če namreč ni nikjer kupca.

Drobna žena odpre okence v žični ograji. Nekdo išče vzgojiteljico, pravi. Stare grčave žene se še premaknejo ne, ker vedo kakor stari konji, da jih nihče ne bi vpregel z mladimi konji v voz in vozil po cestah. Ellenina prijateljica se dvigne in se približa oknu. Neverjetno je nališpana. Vem, da je brez dela že od lanskega januarja sem. Toda življenje gori v njej, ki žari kakor tenek rdeč plamen in nekaj žilavega, mladost morda, ohranja njegovo žarko svetlobo. Bedra so ji tenka, toda luknje v starih nogavicah si je čedno zakrpala niz vsa svoja ploska meča. Dva svetla madeža rdečila zakrivata njeno bledico. Z ozkim pasom se je tesno prepasala okoli tenkega pasu, dolga ramena so ji upognjena in lopatice ji štrle na plečih. Divje bega kakor žrebe, ki išče veselja, išče hrane.

Veliko skrivnost skriva mesto v vprašanju, kam se zatekajo žene, kadar so brez dela in lačne. Ni veliko ženâ, ki bi čakale v vrsti na kruh. Ni takšnih zavetišč za žene kakor jih imamo za moške, kjer lahko dobiš posteljo za četrtnjak ali še ceneje. Nikjer ne vidite, da bi žene ležale na tleh po misijonskih zavetiščih. Tudi oči-

vidno ne prenočujejo po goščavah niti ne spe v parkih, pokrite s časniki. Mislim, da ni zakona, ki bi jim prepovedoval prenočevanje po teh krajih, in vendar je dejstvo, da so redko tu.

In vendar mora biti po mestih prav toliko ženâ brez posla, ki žive prav tako v skrajni bedi kot možje. Kaj se dogaja z njimi? Kam se zatekajo? Če skušaš priti v DKD brez denarja, moraš od sramu gledati v tla. Usmiljene sestre skrbe samo za neznatno število in sicer samo za one, ki to »zaslužijo«. Osamljenemu dekletu pa deviške žene, ki dele dobrodelno podporo, ne zaupajo.

Živela sem v mestih dolge mesece brez vsake pomoči, prestra-hopetna, da bi se postavila v vrsto za kruh. Poznala sem mnogo ženâ, ki so živele na isti način, dokler se niso zgrudile na ulici od samega stradanja, ne da bi besedico zinile komu. Žena se zapre v sobo, dokler je ne spode, pojé po en piškot na dan in je tiho ko miš, tako da teh ženâ nobena socialna statistika niti ne omenja ne.

Ne vem, kako to, toda žena dela tako, če nima otrok, za k-tere bi morala skrbeti; po cele tedne se bori z gladom, splazi se v kako luknjo, tava sramežljiva po ulicah, poseda po knjižnicah, parkih, cele dneve bega, ne da bi besedico spregovorila s kom; kakor kakšna preganjana zver, krpa luknje v svojih nogavicah, v strahu se zapira v svojo lastno bedo, dokler ne postane preveč občutljiva in preveč boječa, da bi sploh še vprašala za delo.

Bernice pravi, da so ji celo tuji moški, ki jih je srečala v parku, včasih, v boljših dneh, posodili toliko, da je lahko plačala najem-nino za svojo sobico. Vedno jim je vrnila posojilo.

Popoldne poskušajo mlada dekleta, da bi pozabila lakoto in smrtno muko in strah pred tem, da so brez dela, sneti kje kakega moškega, ki bi jih vzal s seboj v kakšen poceni kino. Nikdar ne gredo v dražje kinematografe, vedno pa lahko najdejo moškega, ki rad plača kakih deset centov, da je popoldne v družbi dekleta.

Včasih se približa dek-le, ki vé, da nima zavetišča za noč, ka-kemu moškemu in ga prosi za prenočišče. Žena prosi za pomoč vedno moža. Redko kako ženo. Poznala sem dekleta, ki so spala v moških spalnicah na slamnicah vso noč, ne da bi jih kdo nadle-goval, zjutraj pa so dobila zajtrk.

Ni čuda, da se takšna dekleta nočejo možiti, nočejo vzgajati otrok. Takšna so ko neki divji narodi, ki se niso hoteli razmnože-vati, ko so si jih bili zmagovalci podvrgli.

Ni med nami nobene, ki bi ji v prihajajoči zimi ne pretila lakota. Zašle smo v goščavi in vemo to. Nekaj nas bije, v zanko smo se ujele. Ni je rešitve. Celó, če bi se kje dobilo kako delo, celo, če bi ta drobna, stroga žena prišla in dala vsaki v sobi kako delo za nekaj dni, za nekaj ur po trideset centov na uro, vendarle bi se vse to ponovilo spet jutri in pojutrišnjem in še dan kasneje.

Ni je med temi ženami, ki bi ne vedela, da jo čaka, čeprav bi se leta in leta mučila v delu, v bodočnosti samo glad, ponižanje.

Gospa Grey, ki mi sedi nasproti, je živa priča, kako brezplodno je delo. Svarilno znamenje nam je. Roke so ji od dela polne braz-

gotin. Njeno telo je ena sama velika, nagubana brazgotina. Šest otrok je rodila, tri pokopala, podpirala je vse, žive in mrtve, rodila jih je, pokopavala, hranila. V gladu so se rodili, slabotni so bili, vsaka bolezen se jih je lotila. Sedem let je poskušala rešiti svojega dečka, da bi mu ne odrezali roke, ki je obolela na kostni tuberkulozi. Skoro bi se človek zadušil, če bi pomislil na ta neprestani, dolgotrajni strah, ki jo je obhajal, ko je rodila otroke, hranila otroke, vzgajala jih, pri tem pa je trpela strašne muke, kako jim bo preskrbela jed in zavetje.

Sedaj ima petdeset let. Njeni otroci, ki so gospodarsko popolnoma brez vsake varnosti, se potikajo po svetu. Nikdar ne sliši o njih. Ne ve, ali sploh še živijo. Niti tega ne vé, če sama še živi. Takšno nežno trpljenje ni zanjo. Edino resnično življenje zanjo sta surov glad in surov mrz. To je dovolj. To je vsebina njenega življenja. Dokler ne bo teh dveh pregnala, tako dolgo ne bo čustvovala čuvstev, ki šele napravijo človeka za človeka.

Srečna je, da si je prihranila pet dolarjev. S tem se je zavarovala. Izrasla ji je bula, ki ji bo v smrt nekoč. Tenka je kakor obrabljen novčič in bula ji štrli iz boka. Vsa krhka je in trpk. Njen obraz ni obraz človeškega bitja. Več je pretrpela, kakor bi človeško bitje lahko preneslo. Njena človeška čuvstva so se skrčila do poslednje, še možne mere.

Težko gledaš njene majhne, krvave oči, ki so strašne zaradi strahu, ki gleda iz njih.

Njenega pogleda ne prenesemo. Kadar pogleda koga med nami, pogledamo proč. Podobna je ženi, ki se potaplja, in me se obráčamo proč. Ne smemo gledati v te oči, ki so prav gotovo oči nekoga, ki se potaplja, nekoga, ki je obsojen na smrt. Pa ne kriči. Spodobno se potaplja. In me gledamo stran.

Mlade vedo še to. Ne bom se poročila. Ne bom rodila otrok. Tako pravijo vse. Ne otrok. Ne možnost. Same se oblačijo, same se preživljajo. Mož je sedaj brez moči. Ne more skrbeti za družino. Razmnožuje se lahko, toda kako bo skrbel za svojega otroka. Saj vendar nima sredstev. Zato živita mož in žena vsak zase. Misli si, kar hočeš. Strašno je sedaj, ker preveč tvegaš v življenju. Preveč jasen in očit je poraz, ki te čaka v življenju.

Tako sedimo v tej sobi kakor živina, čakamo na delo, ki ga ni; delati bi hotele do zadnjega delca svojih sil, pa ne moremo delati, ne moremo dobiti hrane in stanovanja, ne moremo roditi otrok; tu moramo sedeti v tej sramoti, gledamo v tla in nam je težje nego živini v klavnici.

Strašno je, če pomisliš, da bi delale te žene, ki sede brez besede v sobi, tako težko, kakor je človeku sploh mogoče delati, da bi delale dan in noč, kakor gospa Grey, ki je prala tramvajske vozove od polnoči do jutra in pisarne že zgodaj na večer, da bi garale štirinajst in petnajst ur na dan, spale pa kakih pet ur, da bi se tako mučile vse svoje življenje in ne bi bilo nikdar dneva, ko bi se čutile popolnoma varne, ker bi bil vedno pred njimi pekel neznane bo-

dočnosti. Neprestano delo, pripogibanje, izprane roke, nikdar ne boš zaslužila več ko tedensko plačo, nikdar ne bo v tvojih rokah več življenja ko sedaj.

Ni trpljenje, ne porod, ne smrt, ne ljubezen, kar mlade zavračajo, temveč trpljenje v brezkončnem delu brez spanja, to zavračajo in to, da bi morale jesti revni svoj kruh v trpkosti, v suženjstvu, ne da bi bile tudi tako varne, kakor so sužnji.

Vladimir Kostanjevec:

PREMAJHEN KONZUM KOT VZROK GOSPODARSKIH ZASTOJEV?

V 3. članku v zadnji številki smo ugotovili, da osnovnega vzroka sodobnih gospodarskih zastojev ne smemo iskati v področju cirkulacije, t. j. prodaje blaga in obtoka denarja, temveč v produkciji, in smo ga našli v bistvenem protislovju kapitalističnega načina produkcije, v protislovju med družbeno produkcijo in kapitalističnim načinom privatnega prilasčanja produktov. To osnovno protislovje v določenih presledkih, v prejšnjem stoletju nekako vsakih 10 let, danes pogosteje, bruhne do svojega najmočnejšega izraza v dveh okoliščinah, ki smo jih zadnjič opisali: v *disproporcionalnosti* (nesoglasju, nesorazmerju) med posameznimi industrijskimi panogami (o tem bomo razpravljali v posebnem članku) in v *relativno prenizkem konzumu* industrijskih proizvodov, kar bomo premostrivali danes. Ti dve okoliščini tvorita le posledico vseh nasprotij, ki izvirajo iz omenjenega osnovnega protislovja. Obe skupaj pomenita splošen zastoj: kolizija je tu; producirano je več blaga, nego se more prodati; kapitalisti ne morejo priti do denarja, ne morejo nadaljevati produkcije, ustavljajo obrate in s tem še večjajo splošni polom, ki se potem odraža v tisoč okoliščinah, katere nam slikajo kot »vzroke« zastoja.

Vsi ti takozvani vzroki, ki jih danes čitamo v našem površnem časopisju, so le posledice in nam sami po sebi ne morejo nič razložiti. Ni treba nobene specialne gospodarske izobrazbe, ampak vsaj malo kritičnega duha, da se ta nezadostnost ugotovi. — Tako n. pr. tezavriranje (shranjevanje doma) in skrivanje denarja ne more biti oče krize. Taka utemeljitev nam predvsem pušča odprto vprašanje, zakaj ljudje tezavrirajo prav v določenih časovnih presledkih — kakor ob sončnih znamenjih, po drugi strani pa denarja v resnici manjka in pogled v področje produkcije nam je razložil, zakaj. — Tudi nesposobnost kapitalistov ne more biti vzrok. (S tem seveda ne trdim, da ni posamezni kapitalist s svojo nesposobnostjo povečal katastrofe svojega podjetja, kar je pa šlo na korist drugega in zato v obsegu narodnega gospodarstva ne igra bistvene vloge.) Čemu bi se ta nesposobnost

ponavljala kot vzrok kriz le v teku zadnjih 100 let, in sicer vsako desetletje enkrat, in čemu se voditelji od nesposobnosti izza prejšnjih kriz nikdar ne »morejo« nič naučiti? — Fašistični moralisti in njihovi sobratje, krščanski socialci, vidijo vir vsega zla v korupciji, sebičnosti in nemoralnosti kapitalistov. Toda te meščanske odlike, ki posebno cveto v fašističnih državah in nič ne zaostajajo za onimi v demokratičnih meščanskih republikah, so kreposti, ki so eksistirale in igrale važno vlogo brez prestanka tudi v časih največje prosperitete in v vseh dosedanjih razrednih družbenih formacijah, v starem in v srednjem veku, ne da bi takrat vodile do nadprodukcijskih kriz. — Najmanj znanstveno je pa iskanje vzrokov teh kriz v gospodstvu tujega ter židovskega in v pomanjkanju domačega kapitala. Čemu potem vlada istotaka ali še strašnejša kriza v panogah in državah, kjer je naložen le domači kapital (Amerika, Anglija, Francija), le »krščanski« in ne židovski kapital? — Kaj pa pomanjkanje demokracije v Evropi in oboroževanje? Vse evropske meščanske države brez razlike so v stiski, tako demokratične kakor fašistične. Veliki francoski socialisti-utopisti so že pred več kakor sto leti ugotovili, da je demokracija le lupina meščanske družbe. Po potrebi jo kapital zamenja s fašizmom. Pomanjkanje demokracije torej ni vzrok gospodarske stagnacije, temveč nje posledica. Slično je z oboroževanjem. — Še najmanj pa tiče vzroki ekonomskih kriz v popivanju alkohola ali še celo v brezbožnosti, kakor da tega ne bi imeli v starih letih, ko ni bilo kriz. (Ker smo tudi mi proti popivanju, ne bomo omenili še konjunkturnega protidokaza, da popivanje preprečuje tezavriranje rudarskih milijonov ter podpira vinogradnike, trgovce in gostilničarje, ki za izkupljeni denar vendar kupujejo industrijske proizvode!)

Tako in podobno bo z vsemi 38 vzroki krize, ki jih čitamo v eni izmed letošnjih števil »Trgovskega lista« in s tistimi 358, ki jih našteva neki ameriški profesor. Taka in podobna tolmačenja, ki jih srečujemo v naši žurnalistiki, pričajo o površni gospodarsko-teoretični izobrazbi avtorjev, ki jo po drugi strani pri nas zlasti opažamo v tem, da zastonj iščemo teoretične gospodarske kritike in polemike; vsakdo vedno govori le o svojem stališču in nazoru ter pušča druge teorije pri miru.

Tej naši žurnalistični površnosti se pa ni čuditi, ker tudi v svetovni meščanski znanstveni literaturi ne najdemo resnejših in globljih razlag, ki bi posegale v bistvo stvari. V članku »Današnja gospodarska kriza in bankrot narodno-gospodarske znanosti« smo utemeljili, zakaj. Kolikor ti učenjaki ne ostajajo na površju pri cirkulaciji in posegajo globlje v produkcijo, pa vidijo bistveni vzrok kapitalističnih kriz bodisi zgolj v disproporcionalnosti bodisi zgolj v premajhnem konzumu. Nekateri pristaši vsake od teh dveh teorij so proglasili svojo celo za marksistično. V tem članku bomo kritično pregledali, ali je teorija o premajhnem konzumu znanstvena in sploh zadovoljiva.

V celi seriji člankov o krizah v »Neue Zeit« je Karl Kautsky prišel m. dr. do sledečega zaključka:

»Križa izvira... iz premajhnega konzuma.«

»Zadnji vzrok krize sta tudi Marx in Engels videla v premajhnem konzumu.« (1902, II., str. 78—79.)

Tako so Kautsky, Naphtali in drugi teoretiki nemške socialne demokracije odkrili vzrok kapitalističnih gospodarskih kriz v premajhnem konzumu produktov, ker slabo plačano in brezposelno delavstvo kot glavni konzument ne more vsega nakupiti, kar se proizvede. Zato so pridigali in se zavzemali za visoke mezde kot glavni cilj vsakega progresivnega gibanja, češ — na ta način bo zagotovljen zadosten konzum ali nakup industrijskih izdelkov, tovarnarjem blago ne bo ostajalo neprodano in krize se bodo onemogočile; kapitalizmu se bo tako zagotovil miren razvoj k vse večji produktivnosti, družbi pa k vse večjemu splošnemu blagostanju in k postopnemu prehajanju v socializem. Pri dokazovanju so se posluževali primera Amerike, njene prosperitete — kot zasluge posebno uvidevni ameriških industrijcev, ki plačujejo visoke mezde¹, tako da si vsak tretji delavec lahko kupi svoj avtomobil in noče ničesar slišati o kakem razrednem boju, ker se počuti kakor gospod in veruje, da bo tak napreden razvoj kapitalizma privedel do zlate dobe.

Sedanji polom v Ameriki in Nemčiji je pa najboljši dokaz za nepravilnost pogledov Kautskega in njegovih somišljenikov: uvidevnost Forda je n. pr. skopnela kakor lanski sneg in danes Ford kar »noče« več dajati visokih plač, čeprav bi z njimi širokim plaštem ljudstva lahko omogočil večje izdatke in s tem industriji večjo prodajo blaga. In kakor Ford tako so tudi vsi ostali ameriški in evropski industrijci postali čez noč »prepričani«, da je mnogo bolje znižati mezde in odpuščati delovne sile, čeprav se s tem zmanjša število in moč kupcev za industrijske proizvode. Nobena papeževa okrožnica jim ne bo odvzela tega prepričanja.

Ker torej razvoj ni šel tako, kakor so ga napovedovali Kautsky in tovariši, je to dokaz, da je sklepanje Kautskega temeljilo na povsem napačnih predpostavkah. Ker po drugi strani vidimo, da je Marx napovedoval drugače nego Kautsky, namreč da kapitalizem vedno neizogibno vodi do periodičnih kriz, pa lahko sklepamo, da se teorija Marxa prav nič ne strinja s teorijo Kautskega.

Poglejmo od bliže. Ali premajhen konzum res more biti vzrok kriz, kakor trdi Kautsky? Zgodovina nas uči, da je premajhen konzum pojav, ki ga srečujemo pri vseh narodih v vseh časih,

¹ t. j. predvsem avtomobilskega kralja Forda in pristašev tzv. »Scientific Management Movement-a« (gibanja za znanstveno organizacijo dela v tovarnah) ali taylorizma, ki z vsemi znanstvenimi pripomočki študira in natančno predpisuje vsako najmanjšo krettnjo delavca v svrhu čim racionalnejšega izkoriščanja časa ter vsakemu posamezniku plačuje visoke mezde matematično natančno po njegovem storjenem delu, tako da ga vzbuja k vedno večji delavnosti in zainteresiranosti.

ne da bi povzročal gospodarskega zastoja radi preobilice izdelkov, kakor opažamo v določenih presledkih le v prejšnjem in v današnjem stoletju. Engels piše o tem:

»Če je torej premajhen konzum stalen zgodovinski pojav, ki je star tisočletja, in če je nasprotno splošni zastoj v produkciji, ki izbruhne v krizah kot posledica prevelike produkcije, pojav, ki je postal viden šele v zadnjih 50 letih, potem mora biti človek vseskozi vulgarno-ekonomsko plitev kakor gospod Dühring (danes bi dejal Engels: in Kautsky), da razlaga nove kolizije ne iz n o - v e g a pojava nadprodukcije, temveč iz tisočletja starega premajhnega konzuma.« (»Anti-Dühring« str. 307.)

Teorija o premajhnem konzumu torej ne išče vzroka v bistvu kapitalizma, čeprav so krize specifično kapitalističen pojav. Zato nam ta teorija ne more razložiti postanka kriz in njih periodičnega ponavljanja in nam v resnici ne pove prav nič drugega, kakor da so krize — krize.² In Marx in Engels dejansko nista na ta način razlagala kriz. V kritiki ekonomov Sismondija in Rodbertusa, ki sta imela slične nazore kakor današnji »marksist« Kautsky, je Marx sam napisal to-le: (kar popolnoma pobija začetkoma omenjeno trditev Kautskega):

»Gola tautologija³ je, če rečemo, da krize izvirajo iz pomanjkanja plačilno sposobnega konzuma ali plačilno sposobnih konzumentov. Drugačne vrste konzuma, kakor takega, ki plača, kapitalistični sistem ne pozna... Da se blago ne da prodati, ne pomeni nič drugega kakor to, da ni bilo zanj nobenega plačilno sposobnega kupca, torej konzumenta... Če pa hočemo to tautologijo navidezno globlje utemeljiti s tem, da rečemo, da delavski razred prejema (kot povračilo za svoje dela — Vl. K.) nazaj (v obliki mezde, denarja — Vl. K.) premajhen del svojega lastnega produkta in da bi se zlo odpravilo na ta način, da bi začel prejemati večji delež, da bi potemtakem mezde rasle, je pa treba pripomniti, da se krize vsakokrat pripravljajo v prav tisti dobi, ko se delovna mezda v splošnem dviga in ko delavski razred prejema relativno večji delež od tistega dela letnega produkta, ki je namenjen za konzum.« (Marx, »Kapital«, Hamburg 1922, II. knj., str. 386; Podčrtal Vl. K.)

Sámo razmotrivanje konzuma nam torej prvič ničesar ne razloži. Zato drugič tudi ne more privedi do nobene rešitve problema; kajti nizke mezde same pomenijo krizo, visoke mezde jo pa povzročajo! Poseči moramo drugam, da bomo videli, zakaj, kdaj in kako pride v določenih časovnih dobah do nadprodukcije blaga, da je kljub visoki produkciji in visokim potrebam konzum

² Prim. »Pohod« z dne 25. marca: »Nasveti za odpravo krize«. Tu bremo, da je prišlo do krize »na eni strani vsled neprestanega reduciranja delavskih moči«. Ali je s tem sploh kaj razloženo? Ali ni isto, kakor če rečem: brezposelnost je zato, ker je brezposelnost?

³ Tautologija je, če z drugimi besedami povem le nekaj istega, torej nič ne razložim, kakor n. pr. če bi dejal: »Krizе so neprilike«. — Vl. K.

premajhen. Zapustiti moramo področje golega konzuma, ki se nahaja izven produkcije, in pogledali bomo v produkcijo.

Uvodoma smo omenili osnovno protislovje kapitalizma, protislovje med družbeno produkcijo in privatnim prilščanjem. To, da se delo v vseh tovarnah skupaj izliva v en sam ogromen družben proces, da so pa posamezni oddelki tega procesa kot privatna lastnina popolnoma prepuščeni svojevoljnosti in breznačrtnosti (v družbinem smislu) med seboj tekmujočih kapitalistov, ki producirajo za svoj privatni profit, mora od časa do časa privedi do silovitih nasprotij, ki se razrešujejo v krizah. Medsebojno tekmovanje žene posamezna podjetja k razširjanju in tehničnemu izpopolnjevanju obratov, kar do neke meje povzroči povečano zaposlitev delovnih sil in visoke mezde v dotičnih obratih samih, pa tudi pri njihovih dobaviteljih, ki morajo za one izdelovati več sirovin, in slednjič v industriji strojev, ki imajo zaradi vedno večje racionalizacije pri svojih odjemalcih vedno več dela. Poleg tega je industrija lahko »poslušala« tudi nasvete Kautskega, Forda i. dr. in še radi njihove logike uvedla visoke mezde, ki so na pravkar podani način privedle do silnega razmaha. Toda po drugi strani uvajanje racionalnejših strojev začne v vedno večjem obsegu izpodrivati delovne sile, tako da pride do velike množice brezposelnih, ki kapitalistom omogočajo, da se samim zaposlenim mezde znižajo (kajti to je za današnjega podjetnika najenostavnejša metoda za pocenitev produkta in povečanje svoje konkurenčne sposobnosti). Konec je ta, da dohodki delovnega ljudstva, ki je glavni konzument, postanejo manjši od množine produciranega blaga, ki je koncem koncev vendar namenjeno za konzum; to blago pa je kapitalistična privatna lastnina in ga delovno ljudstvo s svojimi dohodki ne more vsega kupiti. Kapitalisti tedaj ne morejo nadaljevati ali omejiti obrate. Kolizija je tu in kriza bo to nesorazmerje izenačila z velikimi žrtvami za delovno ljudstvo.

Tako smo postanek in nujnost »premajhnega konzuma«, ki je le gola oblika krize, našli v protislovju kapitalističnega načina produkcije in ga razložili kot njega nujno posledico. Tako ga je gledal tudi Marx. Dokler je kapitalizem, so torej periodične nadprodukcijske krize neizogibne. Kautsky in drugi s svojim tolmačenjem premajhnega konzuma, kakor da bi to bil osnovni samostojni vzrok, kažejo popolno nerazumevanje bistva Marxove teorije o krizah. Marx je svoje predavanje »Vrednost, cena in profit« zaključil z besedami, da končni cilj delavskega gibanja niso »pravične« mezde, temveč odprava mezdnega sistema samega. Kautsky pa v svojih dejanjih kaže, da je popolnoma dosleden v svojem razumevanju bistva kriz: kakor krščanski in drugi socialci se tudi on praktično zavzema zgolj za visoke mezde, ki naj v kapitalizmu samem privedejo do zlate dobe in gospodarske demokracije. Napaka Kautskega je dvojna: prvič je vsa njegova teorija nepravilna, kakor to praksa z nepobitno logiko dokazuje, in drugič: on svojo teorijo po krivici proglašja za marksizem.

A. V.:

ŽENSKO VPRAŠANJE

Vsi resni sociologi so pri reševanju ureditve človeške družbe smatrali kot enega najvažnejših temeljev tega problema žensko vprašanje. Spričo tega dejstva, posebno pa, ker je vsled spremembe gospodarskih razmer zlasti v zadnjih desetletjih stopilo žensko vprašanje močno v ospredje, bi lahko pričakovali tudi pri nas nekoliko več jasnosti v tem pogledu. Toda pri našem povprečnem človeku je pojem »žensko vprašanje« skoro vedno združen s predstavo o skupini žen, ki pod nesmrtnim imenom »narodne dame« delujejo po raznih humanitarnih in kulturnih ženskih društvih. Tisti, ki se smatrajo za zgolj poučene, mislijo, da so žensko vprašanje »ustvarile« ženske, ki hočejo za vsako ceno posnemati moške, zlasti glede morale in zunanjega nastopanja, ter jih skušajo izpodriniti z njihove vladajoče pozicije. Priznati moramo, da so v tem pogledu krive tudi ženske same, kajti tudi one spadajo med tiste, ki žensko vprašanje povsem napačno pojmujejo in tolmačijo. Pojmi: emancipacija, enakopravnost, neodvisnost so še danes jasni samo zelo ozkemu krogu žen in vendar bi bila danes nujno potrebna jasnost v tem pogledu.

Žensko vprašanje je postalo aktualno tedaj, ko je stopila žena iz svojega doma ter šla za pridobitnim delom v tovarno, v službo, v javno življenje. Povod za to je bil nastop stroja v kapitalistični produkciji. V srednjeveški kmečki in rokodelski družini so gospodarski pogoji držali ženo pri delu v krogu domače družine. Ko je v prvih stoletjih novega veka kapitalizem izpodrinil male, samostojne rokodelce in uvedel kapitalistične obrate, manufakture, tako da je nastal razred dosmrtnih mezdnih delavcev na eni strani in na drugi razred kapitalistov, se ženino stališče tudi še ni bistveno spremenilo: delo v manufakturi je bilo dokaj težko in je zahtevalo izučene sile; delavec je bil razmeroma dobro plačan in žena je gospodinjila doma in opravljala domača dela. Ko je pa nastopil stroj, je postalo delo v splošnem lahko in nekvalificirano. Kapitalist je predvsem lahko zlomil odpor kvalificiranih moških sil; mezda je padla, delavec je komaj mogel vzdrževati družino — in žena ter otroci so morali iti v tovarno, kjer so bili zmožni delati pri stroju in kjer jih je kapitalist rajši sprejemal nego moške, kajti vrednost njihove delovne sile ni več obsegala vse družine, kakor prej pri moškem, delo je bilo pa isto. Ta pojav se je vedno bolj širil in je bil začetek temeljne spremembe ženinega položaja, ki se še vedno razvija in dobiva nove faze. Ta začetek — in četudi je kot »začetek« še malo splošen in nedosledno izveden — vse-kakor pomeni najvažnejši, radikalen preokret v življenju žene: stopila je iz tesnega ozračja štirih sten v družbeno produkcijo in v javnost. Ta korak je prva prestopila proletarska žena, toda s tem, da je stopila na to trnjevo pot, je obenem postala naj-

naprednejša žena in je s tem napravila tudi prvi korak k socialnemu izenačenju spolov. Proces proletariziranja malomeščanstva pa tira tudi žene in dekleta iz teh krogov, da v vedno večjem obsegu iščejo sebi drugega poklica, kakor je delo za domačim ognjiščem.

Marx pravi v »Kapitalu«, da je bila podjetniku posebno dobrodošla poročena delavka, ker je bila še bolj skromna in upogljiva kot neporočena. Skrb za otroke jo je silila, da je storila vse, samo da obdrži službo. Tedanji ženin položaj in njen odnos do dela in delodajalca ter delovnih tovarišev opisuje zanimivo in izčrpno August Bebel v knjigi »Die Frau und der Sozialismus«.* Po njegovem mnenju je vrednost delavke zrasla v očeh delodajalca tudi zato, ker se je spočetka le malo žen upalo družiti s tovariši-delavci v svrhu dosege plačilnih pogojev. Dočim je v začetku kapitalistične produkcije podjetnik izigral delavca proti delavcu, je pozneje prenesel to perfidno, umazano igro na spol: ženska konkurira z moškimi in znižuje njegove mezde. Vzrok tej nesolidarnosti je treba iskati v okoliščinah, v katerih je živela žena skozi tisočletja: navezana na ozki krog svoje družine, se ni nikdar zanimala za to, kar se je godilo izven štirih sten njenega doma, njeno obzorje je ostalo omejeno, prav tako tudi njeno spoznanje. Dočim je bil mož vedno član večjih družbenih zajednic, ki jih je sam ustvarjal, širil in izpopolnjeval, je žena stala vedno ob strani, izločena iz vsega dogajanja zunanjega, javnega življenja. Bila je brezpravna sužnja z vsemi lastnostmi, ki jih vzgaja suženjski položaj: »krasile« so jo pohlevnost, ponižnost, skromnost — lastnosti, ki se v borbi za obstanek prav slabo obnesejo. To je občutila žena, ko so jo gospodarske razmere vrgle v to borbo, a to je občutil tudi mož, ki ga je žena izpodrivala od dela ter mu kvarila težko priborjeno pozicijo. Zato je povsem umevno, da so v početku delavci ogorčeno protestirali proti zaposlitvi žen po tovarnah, saj so jih smatrali za rezervno armado kapitalista, ki se je prav s pomočjo ženske boril proti zahtevam delavstva.

Ko so pa socialistični nauki prodrli med delavske množice in jim pokazali cilj, katerega more doseči delavstvo samo, če nastopa solidarno ne glede na spol, tedaj so delavske strokovne organizacije privzele kot eno temeljnih zahtev: »za enako delo enako plačilo«. Delavke in delavci so spoznali, da morejo dosečiboljšanje svojega položaja samo v skupnem nastopanju vsega razreda. Zavedne delavke so se pridružile svojim tovarišem v strokovnih organizacijah, ki so se borile za enakopravno stališče glede na delo in plačilo, pa tudi za zaščito delavke-matere ter za druge socialno-zaščitne mere. Ko so delavske (in ženske) organizacije dosegle, da so se po zakonu ali po kolektivnih pogodbah uresničile zahteve delovnih žen, ko se je na pr. vpeljala zaščita matere, se je položaj delovne žene marsikdaj poslabšal. Kajti delodajalec je skoro povsod,

* Delo se dobi v hrvaškem in v srbskem prevodu.

kjer je moral ženo enako plačati kakor moža, a poleg tega še upoštevati zaščitne ukrepe, raje sprejemal na delo moškega kot žensko. Tako je žena marsikdaj drago plačala pridobitev, ki je bila plod dolgoletne skupne borbe. Pogosto se je zgodilo, da je žena prikrivala nosečnost, ker se je bala, da ne izgubi službe, čim bi delodajalec opazil njeno stanje. Take »pravice« so pač delavski ženi v žarki luči osvetlile njen položaj v tem družbenem redu: pravice, katere si pribori, se obračajo proti njenim lastnim interesom. Tako je nujno morala delavska žena spoznati, da se more njen položaj izboljšati samo skupno s položajem vsega delavskega razreda v družbi, ki bo po svoji celotni strukturi onemogočila izkoriščanje človeka po človeku. Ženina borba za enakopravnost more imeti uspeh samo, če jo vzporedi z osvobodilno borbo celokupnega delavskega razreda. Žensko vprašanje, gledano s tega, razrednega stališča, pomenja torej samo del splošnega socialnega vprašanja, katerega rešitev je v dosegi enakopravnosti vseh ljudi. To pa je možno samo v brezrazredni družbi, ki temelji na načelu socialne pravičnosti.

S tega vidika tudi ne moremo govoriti o samostojnem ženskem gibanju delavske žene. Kajti delavsko žensko gibanje je, kakor omenjeno, samo delni pojav, ki se uvršča v fronto razrednega boja proletariata.

Vendar pa imajo v okviru svojega razreda delavke povsod svoje organizacije ali sekcije, katere se bavijo z vsemi vprašanji, ki zadevajo specijalno ženske interese zlasti kot delavke, služkinje, delavske gospodinje in nameščenske, a tudi kot državljanke. Namen teh organizacij je predvsem vzgojnega značaja: pojmovanje odnosa do dela, do delodajalca, pojmovanje političnih dogodkov v odnosu do lastnega razreda, vzgoja k solidarnosti. Priznati moramo, da je treba še mnogo vzgojnega dela, da bo med proletarskimi ženami resnično oživela zavest o razredni pripadnosti. A to ne samo pri nas, temveč tudi drugod, kjer je proletariati mnogo bolj zaveden, bolj strnjen in bolj vzgojen. Mnogo vpogleda v tem oziru daje knjiga, ki jo je izdala lansko leto v Nemčiji dr. Franzen-Hellersbergova pod naslovom »Jung-Arbeiterin«. Tu nam pisateljica odkriva presenetljivo sliko mlade proletarke, katera celo v industrijskih centrih kot je Berlin razmerno v redkih primerih kaže duševne pogoje za zavestno uvrstitev v svoj razred. Najbolj pomanjkljiv je čut solidarnosti, vzbujen po zavestnem doživetju oziroma pojmovanju skupne usode. Vse, kar tvori duhovno strukturo razredno zavednega delavca, večini teh deklet manjka. Kajti za to niso potrebni samo zunanji predpogoji, ampak tudi vzgoja. Prav tega pa marsikje manjka, ker se je polagalo premalo važnosti nanjo. Če pogledamo naše razmere, moramo priznati, da je v tem pogledu ledina še precej neobdelana.

Izven dvoma je, da so za vzgojo k solidarnosti najprimernejši forum skupne strokovne organizacije. Toda v teh organizacijah je ženska običajno pasivna, brez živega interesa za skupno

stvar. To temelji deloma v njeni naravi, deloma pa je krivda na moških, ki ne znajo ženske pritegniti k skupnemu delu. Zato ostanejo kot najboljše sredstvo prej omenjene samostojne ženske skupine, kjer je žena primorana k aktivnosti, saj jih mora sama voditi. Brez dvoma pride v teh organizacijah ženino stremenje najlažje do polnega razmaha, zlasti glede vprašanj, ki najbolj živo posegajo v njeno bistvo. Morda se je temu dejstvu doslej posvečalo premalo uvidevnosti. Tu spominjam na znano knjigo Hallejeve »Die Frau in Sowjetrussland«, kjer prikazuje pisateljica, kako samostojna je ruska žena v odločanju glede vseh vprašanj, ki so zanj bistvene važnosti.

Kakšni so skoro povsod odnosi med moškimi in ženskami v okviru delavskega gibanja, zanimivo opisuje marksistično orijentirana nemška pisateljica Rühle-Gerstel v svoji knjigi »Frauenprobleme der Gegenwart«: »Po dveh generacijah skupnega boja za novo ureditev sveta se je polagoma izkazalo, da nasprotje spolov tudi v notranjosti socialističnega tabora, tudi v skupnem višjem cilju, ni bilo odstranjeno, temveč samo izpodrinjeno. Socialistične žene vseh smeri so se izkazale prav tako »pristno ženske« kot njihove meščanske antipodinke. Sledile so svojim moškimi pri volitvah, stavkah, demonstracijah, kakor meščanske svojim v vojno. Moški so sicer njihove ženske probleme uvrstili v strankine programe, toda več kot kako manjvredno mesto jim niso prepustili. Pustile so se varati z že doseženo enakopravnostjo spolov v lastnih vrstah. Gledale so s prevelikim zanosom v bodočnost in pri tem pozabile preobraziti sedanost. Njihov odpor proti največjim dnevnim težavam, na pr. proti dvojni obremenitvi z gospodinjskim in tovarniškim delom ter malenkostni, prehodni uspehi, ki so si jih priborile, jim je zastrl pogled za vse drugo, kar je bilo treba še storiti. Delavsko gibanje je kljub skupnemu programu danes še vseskozi moška zadeva. Ženske skupine delavskih strank nikakor ne izravnavaajo razlik med spoloma, ki vladajo v strankah. Žene opravljajo na željo in pod vodstvom moških večinoma podrejene zadeve.

Tako žene prav za prav nimajo pravega zastopstva. Meščansko žensko gibanje se razblini na meji razredne razlike, socialistično na meji spolov.«

To so vsekakor zanimive ugotovitve in gotovo je preorientiranje v tem pogledu nujno na mestu. Nikakor pa ne sme iti emancipacija razredno zavedne proletarke tako daleč, da bi rušila ideološko enotnost razrednega gibanja.

V tem pogledu se bistveno loči od proletarskega ženskega gibanja meščansko, ki združuje žene vseh naziranj in stanov v samostojno organizacijo. Tudi meščanskemu ženskemu gibanju je dalo prvotno vzmet ekonomsko preoblikovanje družbe. Iz tega dejstva izhaja njegova zgodovinska upravičenost. Nastalo je predvsem iz materialne stiske, v katero je zašla tudi žena iz srednjih (malomeščanskih) slojev, ter le deloma iz duhovne potrebe žen,

ki so bile sicer dobro situirane — zlasti v prejšnjih desetletjih, ko srednji sloji še niso bili tako proletarizirani kot so danes — a so si želele življenjske vsebine in neodvisnosti. Nič čudnega, kajti naloge žene v domu so se zmanjševale, dom je postajal tesen in prazen, zato se je duševnost te žene poplitvila. Tako je tudi ona prišla do spoznanja, da jo more rešiti materialne in duhovne bede le poklicno delo, ki je marsikateri pomenjalo novo življenjsko vsebino.

Tu pa se ji je mož uprl predvsem zato, ker se je čutil ogroženega. In tako se je dobo celih generacij diskutiralo o tem, ali je žena telesno in moškansko sposobna za izvrševanje tako zvanih višjih poklicev. Videli so tudi nevarnost za »naravni poklic« žene, ki ne bo hotela biti več mati in ne bo več sposobna ljubezni. Isti možje pa so smatrali kot popolnoma umestno, da je delavčeva žena opravljala najtežja dela po tovarnah, nobene nevarnosti niso videli za »naravni poklic« pri delavki, ki je svoj organizem zastrupljala po kemičnih tovarnah, kjer je delala pod najneugodnejšimi pogoji. Tudi je žena že od nekdaj opravljala najtežja dela kot kmetica, gospodinja, delavka v domači obrti — a ni nikdar nihče postavil problema o njeni sposobnosti. A ko je začela prodirati v tako zvane višje poklice, je moške zaskrbelo za njeno fizično in duhovno »ženskost«.

Meščanska žena si je morala torej šele priboriti dostop do poklicne izobrazbe in do izvrševanja poklica. To dejstvo je nujno rodilo potrebo po združevanju žen z namenom, da si s skupnimi močmi pribore iste pravice, kot jih imajo moški. To stremljenje je dalo osnovo tako zvanemu meščanskemu ženskemu gibanju, ki si je nadelo nalogo doseči državljansko in družbeno enakopravnost (z možem), ki naj služi kot baza za skupno delo na kulturnem in socialnem podvigu človeštva. V tem se obe gibanji bistveno razlikujeta. Proletarsko žensko gibanje vidi možnost ženine enakopravnosti samo v družbi, kjer vlada socialna enakopravnost vseh ljudi. V okviru razredne države se proletarka s političnimi pravicami ne more dosti okoristiti, dasi v gotovi dobi te tudi zanjo niso brez pomena. Zato smo videli marsikdaj in marsikje v dobi parlamentarne demokracije tudi delavske žene v vzporedni borbi z meščankami za dosego državljanske enakopravnosti. Da se meščanka kot poklicno zaposlena žena ni pridružila delavski ženi v njenem razrednem stremljenju, je razumljivo z vidika njene družbene pozicije, zlasti pa njene miselnosti, ki je na eni strani odrejena po vzgoji, na drugi pa po njeni ženski naravi, katere bistvo je absolutno konkretno gledanje življenja in njegovih pojavov. Iz teh vzrokov se na pr. javna in privatna nameščanka le zelo redkokdaj zavestno priznava k proletarskemu razredu, čeprav sta ravno tako izkoriščani kakor delavska žena, morda le v drugačni obliki. Četudi te žene vsi njihovi eksistenčni pogoji v resnici uvrščajo med proletariat, ta ugotovitev zanje vendarle nič ne pomeni, ker gre vendarle vse njih stremljenje v nasprotno

smer: biti vsaj na zunaj meščanka. Večina teh žen še ni prišla niti do spoznanja potrebe po stanovski solidarnosti z lastnimi tovariši; v večini se še ni vzbudila težnja po podvigu svoje osebnosti do polnovrednega človeka. Edino, kar občuti ta žena, je njena zapostavljenost kot ženska, bodisi v službi kakor tudi v družini; zato pa je mnogo bolj dostopna težnjam ženskega gibanja z njegovim konkretnim ciljem: enakopravnost moškega in ženske, kakor pa razrednemu gibanju, za čigar razumevanje manjkajo večini žensk vsi predpogoji. V tem pogledu vrše razredno zavedne posameznice v okviru ženskega gibanja važno vzgojno nalogo.

Vzgojni pomen meščanskega ženskega gibanja je zlasti v tem, da je ženi pokazovalo važnost njene gospodarske in duhovne osamosvojitve. Prej omenjena Rühle-Gerstel pravi o njem: »Ko bi žensko gibanje ničesar drugega ne doseglo, ga samo dejstvo, da je naučilo žene gledati svojo usodo kolektivno, uvrstilo med zgodovinske pojave velikega formata.«

Ker je do danes žena prodrla že v vse poklice ter uživa skoro v vseh državah politične pravice, je meščansko žensko gibanje prav za prav dovršilo svojo nalogo, vsaj je doseglo svoj zunanji formalni smoter. To se je že pred leti izkazalo na kongresu I. F. A. — Mednarodne ženske zveze za doseglo volilne pravice, ki je spremenila glede na to svoje ime: »Ženska zveza za politično vzgojo žene«. Danes je žensko gibanje sploh v zastoju: deloma iz omenjenega vzroka, ker je doseglo svoj smoter, gotovo pa v veliki meri zato, ker ženi ni prineslo tistega zadoščenja in tistih uspehov, katere si je žena obetala glede na svoj družbeni položaj kot posledico enakopravnosti. Klasičen primer za vrednost političnih pravic nam nudi Nemčija, kjer je bila politična demokracija na višku, a so čez noč postali moški in ženske brezpravni. Tudi enostavna resnica, da danes stradajo moški, ki imajo volilno pravico, prav tako kakor ženske, ki je nimajo, mora pokazati problematično vrednost borbe za zgolj politično enakopravnost.

Žensko gibanje je napravilo usodno napako s tem, da je postavilo svoj smoter izolirano od drugih življenjskih nujnosti, ki jih v dobi gospodarske konjunktore ni moglo predvidevati — ker ni upoštevalo dinamike zgodovinskega razvoja. Zato stoji danes pred novim spoznanjem in s tem pred novo nalogo: ženina enakopravnost more imeti resnično vrednost samo v družbi, ki bazira na socialni enakopravnosti, katere predpogoj je ekonomska preureditev družbe. Tu je treba zastaviti svoje delo.

Posamezne članice ženskega gibanja se tega v polni meri zavedajo. Tako pravi Lojzka Štebi v eni zadnjih številčk »Ženskega Pokreta« sledeče: »Pogreška ženskega gibanja je bila predvsem v tem, ker je precenjevalo moč žene in podcenjevalo moč sistema.«

Nato našteva probleme, ki jih je skušal rešiti ženski pokret: vprašanje zaščite matere in otroka, ureditve zakona in družine — ter zaključuje: »Tudi za te najvažnejše probleme našega pokreta velja isto, kar za ostale: treba je, da se temeljito spremeni asocijalni

in amoralni sistem celokupnega življenja. — Ali more žensko gibanje naših dni premagati kritično stanje, v katero je zašlo? More, a samo pod enim pogojem: da se zave, da mora biti prvi socialni pokret ter da sprejme nase vse konsekvence takega pokreta.«

To pomenja, da se mora žensko gibanje uvrstiti v gibanje delovnega ljudstva, v katerem se bore vsi zatirani za pravičnejše urejeno družbo, kjer bo tudi žena prišla do svojih pravic. Predpogoj za tako ureditev je ekonomska zasiguranost, katera edino more prinesiti ženi osebno svobodo in možnost soodločevanja pri ureditvi lastnih odnosov do družbe, do delovnega občestva, do družine, ker se bo tako zavestno vzporedila v javno življenje kot polnovreden državljani.

Žensko vprašanje še davno ni rešeno, a pot do rešitve je jasnejša kot kdaj prej. Danes se je začela žena šele zavedati nujnosti spremembe svojega položaja. Rešitev ženskega vprašanja bo pa vstopila v akutni štadij šele tedaj, ko bodo ustvarjeni predpogoji za to.

Louis Adamič:

SACCO IN VANZETTI

Usoda dveh delavcev, ki jih je pred leti umorila ameriška justica, bo še dolgo časa dokument brezobzirne razredne borbe v današnji družbi. Adamič jo je popisal v knjigi »Dinamit«, iz katere smo že objavili »Slučaj Mooney-Billings. — (O. u.)

I.

Vse leto 1919 je poročal ameriški tisk, kakor tisk v ostalih kapitalističnih državah, skoro vsak dan o »grozotah« in »strahotah« ruske revolucije in je pri tem prerokoval skorajšnji padec sovjetske vlade. Ker se ta prerokovanja niso izpolnila, sta se polastila protirdečkarska histerija in bojovito stoprocentstvo v resnici vseh občin v Združenih državah. Mnogi slabo poučeni in omejeni industrijalci, ki jim vest zaradi vojnih dobičkov ni bila mirna, so odkrito mislili, da je revolucija tik pred vrati, če ne bo oblast odločno in ostro nastopila proti agitaciji radikalnih elementov. Ta strah so izkoristili in gojili — uspehi so bili strahotni — ljudje, ki jim je bil poklic, biti plat zvona; ti so izkoristili patriotično histerijo v svoje politične in druge namene. Časniki in propagandisti, ki so jih najela podjetniška združenja, so podpihovali razpoloženje proti rdečim, da bi tako opravičili pred javnostjo krutost, s katero so oblasti zatrlle takšne upore, kot je bila velika jeklarska stavka v začetku leta 1919. »Naša ustava je v nevarnosti! Branite ustavo!«

Predsednik Wilson je bil bolan; njegov državni tožilec, A. Mitchell Palmer, ki je bil razvil svoje velike politične ambicije, si je vtepel v glavo, da si bo pridobil naklonjenost velikega kapitala z brezobzirnim preganjanjem radikalov ne glede na zakonitost — in

posebno radikalov tuje krvi. Pod Palmerjevim vodstvom se je razšlo iz Pravosodnega oddelka Združenih držav na stotine policijskih agentov po vsej državi. Pri preganjanju radikalov so jim pomagali krajevna policija, sodne oblasti in takšna velepatriotična društva kakor »Ameriška legija« in »Hčere ameriške revolucije«. V mnogih primerih so se krajevne oblasti in patriotične družbe lotile posla celo preje, preden so pričeli zvezni agenti s svojim umazaniam delom. Mesta so izdajala ukaze proti agitaciji radikalov in različne države so izglasovale takozvane zakone proti zločinskemu sindikalizmu. Radikalizem — naj je bil samo malo rdeč — je bilo treba zatreti! — Stoprocenikom se je zdel vsak radikal že sam na sebi »grožnja«, ne glede na to, kako zmernih nazorov je bil, ne glede na to, da je bil nevednež ali pa brezpomembnež. Vlado bi rad spremenil! Vršila so se preganjanja rdečkarjev, vršili so se napadi na dvorane in poslovne prostore I(ndustrijskih D(elavcev) S(veta) in ostalih radikalov, aretacije na veliko, razkrivale so se zarote, podtikali atentati, vršili so se izgoni — vse v imenu patriotizma, da bi se dežela rešila pred organiziranim delavskim gibanjem.

Najizrazitejši dogodek v tej brezumni dobi je slučaj Sacco — Vanzetti.

II.

3. maja 1920 je padel neki italijanski tiskar Andrea Salsedo, ki je bil prijet pred kratkim v Brooklynu zato, ker je bil »baje radikal«, z okna enajstega nadstropja Pravosodnega oddelka Združenih držav, ki se nahaja v newyorški City.

Še vedno je zavito v meglo, ali je sam skočil z okna ali ga je vrglo skozi okno osobje Pravosodnega oddelka ali morda kdo drugi. Tovariša v ječi, Italijana Roberta Elia, ki je bil tudi osumljen radikalizma, so kar hitro izgnali; preden pa je odšel, je izjavil in prisegel, da je osobje Pravosodnega oddelka mučilo njega in Salseda, ker je hotelo izsiliti iz njiju priznanje, da sta kriva vseh grehov, ki so jih jima naprtili, t. j., da sta bila nasilna anarhista — kazen za to pa je bila izgon v staro domovino.

Začela se je močna agitacija za to, da bi se javno pretresel Salsedov slučaj, in agenti Pravosodnega oddelka so besno poskušali prikriti celo stvar ter niso štedili svojih sil, da bi na vsak način preprečili agitacijo.

Organizirani italijanski delavci v Massachusettsu in New Yorku so bili že zahtevali, da naj oblasti izpuste Salseda in Elia. Vodila sta ta pokret v Massachusettsu Nicola Sacco in Bartolomeo Vanzetti, dva italijanska doseljence, za katera so oblasti mislile, da sta v zvezi s takozvano Galleanijevo anarhistično skupino v Bostonu.

Sacco je bilo sedemnajst let, ko je prišel v »Obljubljeno deželo«, in po nekaj letih se je temeljito izvežbal v prirezavanju čevljev — bil je jako spreten, zanesljiv delavec, ki je bil vedno zaposlen, čeprav se je udeleževal radikalnega gibanja. Njegov delodajalec ga je imel za »najhitrejšega prirezovalca od kakih 3000, ki so prekoračili

prag moje tovarne«. Delal je v Stoughtonu, blizu Bostona. Bil je sorazmerno dobro plačan; živel je skromno življenje, lahko je preživljal svojo ženo in otroka in lahko je redno pošiljal podporo svojim staršem v Torremaggiore v Italiji. Leta 1918 je bil vodja v dolgotrajni stavki čevljarških delavcev, ki so prisilili več čevljarjev v bostonski sosesčini, da so povečali plače svojim delavcem. Takrat mu je bilo sedemindvajset let.

Prva leta, ki jih je Vanzetti preživel v Združenih državah, je bil iz leta v leto brez posla in je užival vse »sladkosti nespretnega golobradca« v New Yorku. Nato je odšel v Massachusetts in delal po opekarnah, kamnolomih in naposled v vrvarnah. Živel je v Plymouthu, v mestu, v katerem so se izkricali puritanski romarji svoje dni, danes pa je to mesto v Združenih državah središče za proizvodnjo vrvi. Tu je stregel ta moderni romar iz južne Evrope predilnim strojem vrvarskega trusta in je predeloval konopljo z yucatanskega polotoka v vrvi in povezni konopec.

Ko je prišel Vanzetti leta 1914 v Plymouth, so živeli italijanski in portugalski delavci v vrvarnah pod slabšimi pogoji nego delavci v Lawrenceu pred stavko I. D. S. leta 1912. Mož in žena sta delala v vrvarnah drug ob drugem ali pa sta se srečevala, ko je ta prihajal z dnevnega dela in ona odhajala na nočno delo ali obratno. Žene so zaslužile šest dolarjev na teden, možje pa največ devet dolarjev.

Vanzetti, ki mu je bilo takrat okoli petindvajset let, se je začel odločno boriti za to, da bi se delavcem gospodarski položaj izboljšal. Tudi on je čul o stavki v Lawrenceu, slišal je o Ettorju in Giovannittiju in je bral skrajne radikalno literaturo.

V glavnem je bila zasluga Vanzettijeve agitacije, da je zapustilo januarja 1916 okrog 4000 delavcev tovarne za vrvi in povezni konopec in da so zaustavili vse delo v industriji v Plymouthu. To je bila prva stavka, ki jo je sploh kdaj doživel vrvarski trust — in to sredi najbolj živahnega dela, ko so prihajala dan na dan naročila za povezni konopec, ki so ga rabili kmetje za žetev v tem poletju.

Težka je bila borba v tem boju. Policija in posebno za to najeti strelci, grožnje, da bodo delodajalci izgnali družine iz hiš, ki pripadajo družbi, niso mogli zlomiti stavke, posebno zato ne, ker ji je načeloval Vanzetti. Noč in dan je govoril, zbiral stavkarske sklade, stražaril, kadar mu je prišla vrsta.

Stavka je končala z zmago. 4000 delavcev se je vrnilo na delo in dobivalo večjo plačo — razen Vanzettija, voditelja, čigar delo »ni bilo več potrebno«. Zapisali so ga v črno knjigo, prodajal je po Plymouthu drobnarije, ostal pa je voditelj vrvarskih delavcev. Zaradi svoje preprostosti je postal silna in močna osebnost v Plymouthu in ljubili so ga vsi njegovi rojaki, ki so delali v vrvarnah.

Sacco in Vanzetti sta bila osebna prijatelja in sodruga radikala. Oba sta bila precej skrajnih nazorov in nista bila povsem proti nasilju. Ko so ju prijeli, sta imela pri sebi revolverje in naboje, ki sta jih nosila s seboj za samoobrambo, kakor sta raztolmačila kasneje.

Nemogoče ni, da sta bila, ker sta bila anarhista, na kakršenkoli način v zvezi s strahovalci in mogoče celo z zločinci iz spodnjih ljudskih plasti, toda nobenega dvoma ni, da so bili glavni in najmočnejši vodilni razlogi v njunem življenju skrajno idealistični, in niti najmanjše ne moremo sumiti o tem, da sta nedolžna vseh tistih zločinov, katerih ju dolže.

Bila sta moža takšnega kova, ki jih je osobje Pravosodnega oddelka na svojih živinskih pohodih proti tujcem pobiralo in izbiralo za izgon, moža, kakršne so navadno krajevni tovarnarji in politiki uporabljali in izrabljali kot vzrok za svoje protidelavske namene. Predvsem pa sta bila agitatorja, ki sta bodrila svoje tovariše na odpor, kadar so tovarnarji hoteli znižati plače ali pa uvesti »odprte tovarne«. Bila sta voditelja.

III.

5. maja, teden dni po Salsedovi smrti, so policaji nenadoma prijeli Sacca in Vanzettija v Brocktonu, Massachusetts, in sicer takoj potem, ko sta bila pripravila vse za protestno zborovanje glede Salseda, ki naj bi bilo sledečo nedeljo. Na krajevni policijski stražnici so ju uradniki podrobno spraševali o njunih nazorih in o tem, kje sta vse bila tisti večer, ko so ju bili prijeli; prijeli so ju namreč v vozu cestne železnice. Nista pa hotela dati nikakega točnega odgovora, ker sta se bala, da bi s tem samo izdala imena svojih sodrugov v gibanju za Salseda, ki bi jih začela potem policija prav tako preganjati kakor njiju. Nihče ni dvomil, niti ona dva sama niti kdo drugi, ki ju je poznal, da so ju prijeli samo zato, ker sta bila osumljena radikalizma.

Toda naslednjega dne so ju obdolžili rop in umora. Obtožili so ju, da sta bila med roparji v avtu, ki so izvršili pri belem dnevu drzen rop v South Braintreeju blizu Bostona. Izplačevavca neke velike čevljarne in njegovega telesnega stražnika so roparji ustrelili pred tovarniškimi vrati in odnesli 15.000 dolarjev, ki sta jih nosila s seboj. Prebivalci vzhodnega Massachusettsa so trepetali v strahu, ker so se prav taki zločini dogajali drug za drugim.

Vanzettija so poleg tega še obtožili, da je poskusil oropati nek plačilni znesek v Bridgewateru, prav tako blizu Bostona. Za ta zločin ga je sodil na hitro roko nazadnjaški sodnik Webster Thayer. Sodnik je spoznal Vanzettija za krivega in ga je obsodil na petnajstletno ječo. Kakšna je bila ta sodna razprava, lahko vidimo že iz sodnikove pripombe v zaključnem govoru: »Čeprav ta mož morda res ni izvršil zločina, ki mu ga pripisujemo, je vendarle moralno kriv, ker je sovražnik našega današnjega družbenega reda.«

Ko so italijanski delavci v Novi Angliji, posebno oni, ki so stanovali blizu Bostona, zvedeli za presenetljivo obtožbo, ki jo je sodnik naperil proti tema dvema radikalnima delavskima voditeljema — anarhistoma, imenujte jih že kakorkoli hočete — so začeli na vse kriplje delati za njuno obrambo. Že takoj v začetku ni bilo nobenega dvoma, da je vsa stvar podlo podtikanje. Zločin in prijeta

zločinca niso nikakor bili v soglasju. Na prvi pogled je bilo jasno, da so zločin izvršili izvežbani poklicni zločinci. Prijeta zločinca pa sta bila revna delavca-težaka, neoporečno poštena, in kdor ju je poznal, je vedel, da sta tako vdana svojim idealom, da bi se brez premisleka žrtvovala zanje. Taki možje bi ubijali in bi se dali ubiti za svojo stvar, toda da bi izvršili rop pri belem dnevu in na sredi ulice, to je prav tako malo verjetno kakor to, da bi bil John D. Rockefeller zapleten v kako komunistično zaroto.

Dogodek je začel obračati nase pažnjo vsega naroda. Desetine in desetine radikalnih delavskih zvez v različnih delih dežele so se začele zanimati za to stvar in so poslale denar za obrambni sklad, ki so ga bili osnovali italijanski delavci v Massachusettsu.

IV.

Razprava proti Saccu in Vanzettiju glede zločina v Braintreeju se je začela 31. maja 1921. Trajala je sedem tednov. Strahovit slučaj je nanesel ali pa je to bila namera, da je bil predsednik tudi pri tej razpravi sodnik Thayer. Prav nič ni prikrival, da je že vnaprej uverjen — da, celo neko sovraštvo je bilo v tem — o krivdi obeh ujetnikov. Odkrito je bil proti radikalom, proti tujcem — star steber starih izročil Nove Anglije, ki jim je sedaj pretila nevarnost zaradi gibanja evropskih priseljencev. Ni bil samo za kapitaliste in proti delavcem, temveč tudi za novo Anglijo, za Sever, za Back-Bay, proti tujcem, proti Italijanom.

Svojo obtožbo je naslonil sodnik predvsem na izpovedi prič, ki so ali videle, kako se je zločin izvršil, ali pa so potrdile, da je bil eden oziroma da sta bila oba obtoženca med zločinci, ki so rop izvršili; naslanjal se je na izpovedi prič, ki so prisegale, da so ju bile videle v Braintreeju tistega dne, ko je bil izvršen umor. Izpovedi teh prič — štirinajst mesecev po dogodku — so bile vse zmešane in so si nasprotovale. Ta je prisegal, da je vozil avto z zločinci Vanzetti; drugi, da je sedel prav poleg vozača; tretji spet, da je sedel zadaj. Ta je prisegal, da se je Vanzetti pripeljal v Braintree z vlakom tisto jutro, ko se je umor dogodil; drugi, da se je pripeljal z vlakom že tisto noč pred dogodkom. Brez dvoma je bila vsa stvar podtaknjena in zato lahko rečemo, da je bila precej nespretno podtaknjena.

Priče, ki so »identificirale« Saccu, so bile prav tako zmešane, prav tako so si nasprotovale in prav tako so pri navzkrižnem zaslišanju trdile sedaj to, sedaj ono.

Z druge strani je devet prič iz Bostona pričalo, da so videle Saccu in govorile z njim v tem mestu 15. aprila popoldne. (Umor se je zgodil ob treh popoldne.) Med njimi je bil tudi pisar na italijanskem konzulatu, ki je prisegel, da je prišel nekaj minut pred tretjo Sacco v njegovo pisarno in je prosil za potni list, da bi šel v Italijo.

Pri navzkrižnem zasliševanju na razpravi ni nobena od teh prič spremenila svoje izpovedi.

Prav tako je bilo tudi z Vanzettijem. Šest prič je priseglo, da so ga videle in govorile z njim tistega dne, ko se je umor dogodil, v Plymouthu, 35 milj od Braintreeja, kjer je prodajal kakor navadno svoje drobnarije. Tudi teh izpovedi niso priče spremenile pri navzkrižnem zasliševanju.

Toda kljub vsemu temu je terjal sodnik za oba proletarca smrt. Dejal je o njih, da sta »kriva, ker sta morivca oziroma zabušanta in radikala« — »zabušanta« zato, ker nista hotela stopiti med vojno v vojsko. Potrkal je na razne predsodke gospodov porotnikov. Da, kakor igralec v gledališču je izrabljaj od začetka do konca razprave vsako sredstvo, da bi podžgal v porotnikih srd proti tujcem.

Razsodba je bila, da sta kriva; obsodba — smrt. Značilno je, da ni sodnik Thayer niti enkrat pogledal obsojencev, ko ju je obsojal na smrt na električnem stolu.

Ko sta bila oba Italijana obsojena, je dejal 9. aprila 1927 Vanzetti v čudoviti vznešenosti duha:

»Če bi se vse to ne zgodilo, bi preživel svoje življenje tako, da bi po cestnih voglih govoril možem, ki bi me zasmehovali. Umrli bi, ne da bi kdo vedel zame, ne da bi me kdo poznal, brez sledi. Sedaj pa bo za nama sled. To je najina pot navzgor in najin triumf. Nikdar v vsem svojem življenju bi ne mogla toliko storiti za strpnost, za pravico, za sporazum med ljudmi, kakor sedaj čisto slučajno. Najine besede — najino življenje — najine muke — to ni nič! To, da nama jemljejo življenje — življenje dobrega čevljarja in revnega krošnjarja — to je vse! Poslednji trenotek je najin — ta zadnja borba je najin triumf!«

V.

Po razpravi je prišlo šest let nepopisne smrtne borbe za Sacca in Vanzettija in v malo manjši meri tudi za tiste, ki jim je bila pravica v tem slučaju skoro toliko vredna ko življenje.

Branivec je prosil za novo razpravo, češ da prva razprava sploh ni bila po zakonu. Sodnik Thayer je prošnjo odklonil. Prav tega dne je bil na neki nogometni tekmi v Dartmouthu, kjer so ga ljudje slišali, kako se je glasno pobahal svojemu znancu profesorju: »Ali ste videli, kako sem jo pred kratkim zaigral tem anarhističnim bastardom? Mislim, da jim bo to za nekaj časa dovolj. Kar naj gredo sedaj na najvišje sodišče, bomo videli, kaj bodo opravili!«

Branivec je vlagal prizive na višja sodišča in stvar se je v prvih letih vlekla po ovinkih, dokler se ni ves svet začel zanimati za to, kar so ljudje pozneje imenovali križev pot Sacca in Vanzettija — označujoč s tem, da je bilo njuno trpljenje podobno trpljenju Jezusa Kristusa in drugih mučenicov, resničnih in legendarnih, ki jih pozna človeška zgodovina. Ves čas sta bila Sacco in Vanzetti v ječi in postala sta, kakor je pisal londonski Outlook 1927, »milijonom ljudi po vsem svetu simbol, ker sta bila žrtvi ameriškega kapitalistične-

ga sodstva, ki sodi revnim po tem zakonu, po drugem pa bogatim«. —

Prizivi na višja sodišča so bili zaman, kajti vsi višji sodniki v državi Massachusettsu so bili zvesti sluge novoangleškega kapitalizma in backbayske aristokracije z njenimi gnilimi izročili. Medtem, ko se je stvar tako zavlačevala, pa so zbrali delavci in svobodomiselniki med nižjimi sloji, domači in tuji, 300.000 dolarjev za obrambo Sacca in Vanzettija.

In končno je bil guverner v Massachusettsu zadnja oblast, ki bi lahko rešila Sacca in Vanzettija, in ta gospod — pisal se je Alvan T. Fuller — je bil novoangleški denarni mogotec, ki mu je bilo še bolj neposredno do tega, da bi se zatrlo širjenje radikalnih misli med tujimi delavci, nego celo sodniku Thayerju. Od vseh strani sveta so prihajale po kablu in brzojavu v Državno hišo v Bostonu prošnje za pomilostitev. V nekaterih glavnih mestih v Združenih državah so se vršile demonstracije. V tujih državah so se zbirali pred ameriškim poslaništvu in konzulatu ljudje, ki so sočustvovali s Saccom in Vanzettijem.

Že takoj v začetku se je zdelo, da se je Fuller odločil, pogubiti Sacca in Vanzettija. Cela stvar pa je bila preočividna in zato se je obotavljal, da bi si nakopal končno odgovornost na glavo. Zato si je sestavil nek pomožni svet, v katerem so bili sodnik Robert Grant, predsednik A. Lawrence Lowell iz Harvarda in predsednik Samuel W. Stratton z massachusettskega oddelka za tehnologijo, vsi trije stebri novoangleških tradicij, vsi trije brezpogojno verni sedanjemu družbenemu in gospodarskemu sestavu, vsi trije proti radikalom, za Sever, proti tujcem.

Cas je bežal — mesec za mesecem brez konca.

Končno je 10. avgusta 1927 izrekel guverner svojo sodbo: Sacco in Vanzetti morata umreti! Dejstvo je, je dejal, da se je vršila razprava proti njima po zakonu; kriva sta; večina prič, ki je govorila njima v prid, je lagala itd., itd.

Ogromen je bil po svetu odziv na to rabsodbo gospodov Fullerja, Granta, Lowella in Strattona. Množica je razbila okna ameriškega konzulata v Buenos Airesu. Iz različnih držav so prihajala drugo za drugim poročila o strahotnih sramotivah ameriškega sodstva, v katerih so izražali ljudje ves svoj srd in bes. V veliki Britaniji je vzkliknil ministrski predsednik Ramsay Mac Donald: »Vsa zadeva je prestrašna!« — Bivši ministrski predsednik v Franciji, Herriot, je dejal: »Sem proti taki kazni, ki je trajala sedem let. Sacco in Vanzetti bi morala biti oproščena. Zaslužila sta tako pomilostitev.« Skupina najboljših londonskih juristov je bila soglasno tega mnenja, da bi bilo treba osvoboditi moža, pa naj sta kriva ali nedolžna, ker celo tak zločinski umor, za kakršnega sta bila obtožena ta dva, ne zasluži nenavadne in krute kazni, da bi namreč živel človek sedem let v mučni negotovosti — med življenjem in smrtjo. Londonski list *Daily News* je pisal, »da bi ljudje ne smeli z nobenim človekom ravnati tako, pa naj bi zagrešil karkoli,

kakor so ravnali s tema dvema.« Pariški T e m p s pa: »Želeli bi, da bi sodišče oprostilo ta dva moža, pa naj sta kriva ali nedolžna, ker mislimo, da sta dovolj pretrpela v teh sedmih letih, v katerih ju je tlačila neznosna mora.«

Guverner Fuller je odložil vso stvar za 12 dni. Vse to je mučenje samo podaljšalo. To je bilo dvanajst dni, v katerih je živel ves svet v skrajni napetosti. V newyorških podzemeljskih prehodih in drugod so pokale bombe, ki pa so bile postavljene tako in jim je bil čas odmerjen na tak način, da niso nikogar ubile. V Bostonu ni dovolila policija nobenih zborovanj in demonstracij.

Branivec se je enajst ur mučil, da bi se odložila izvršitev obsodbe. Napravil je priziv na najvišje sodišče v Združenih državah — toda brez uspeha; to se v stvar ni moglo vmešavati.

Malo po polnoči 22. avgusta je usmrtila država Massachusetts dobrega čevljarja in bednega krošnjarja. Umrla sta dostojno, brez strahu, ničesar ni bilo v njuni smrti, kar bi omajalo vero mnogih ljudi, da sta bila popolnoma nedolžna.

To noč, ko se je izvršila usmrtitev, je vladala strašna napetost ne samo v Bostonu, temveč v vseh glavnih mestih Združenih držav in na svetu sploh — kakor da bi bil umor Sacca in Vanzettija kak sila važen dogodek. In brez dvoma je tudi bil; njegova važnost pa bo rasla od leta do leta. Občutljivi ljudje, ki so imeli vsaj malo pojma o vsem tem, kar je bilo za to strašno zadevo, so v nekem nedoločnem obupu in smrtni borbi iskali drug drugega, da bi bili v družbi. Na Zveznem trgu v newyorški City se je zbrala ogromna množica. Ko je prišla vest, da je mrtev Vanzetti, ki je bil prvi na vrsti, je nekdo izobesil v pisarni lista F r e i h e i t na okno plakat, na katerem je bilo napisano

»VANZETTI UMORJEN!«,

nakar je, da ponovim pretresljivi opis tega dogodka v newyorškem *Worldu*,

»množico pretresel silovit plač. Žene so omedlele na petnajstih, dvajsetih krajih. Druge je premagala žalost, padale so na kamenita tla in skrivale svoj obraz med dlani. Možje so naslonili glave drug drugemu na rame in so jokali. Nenadoma se je nekaj razgibalo na cesti, ki je na vzhodni strani Zveznega trga. Možje so pričeli begati brez cilja, trgali so si obleko in slamnike in tudi žene so v tej boli in muki raztrgale svoja oblačila.«

Toda državi Massachusetts to še ni bilo dovolj. 28. avgusta je korakalo 7000 mirnih mož in žena osem milj daleč iz Bostona do pokopališča na gozdnatem griču za trupli Sacca in Vanzettija in več kot 200.000 ljudi je delalo špalir ob tej pogrebni poti; takrat pa so oddelki mestne policije in državne varnostne straže napadli procesijo, ranili nekaj ljudi, množico pa razkropili.

Slučaj Sacca in Vanzettija je bil barbarsko, podlo dejanje, ki ga je izvršila velika država, kateri vladajo mogočni kapitalisti in industrialci; te kapitaliste in industrialce pa goni pohlep po dobičku in

edini njihov smoter je, da bi uničili vse napore slabo plačanih, izrabljenih tujih delavcev, ki si hočejo izboljšati usodo. Umor Sacca in Vanzettija po sedmih letih, ki sta jih bila preživela v negotovosti, ni imel samo tega namena, da bi onemogočil dva skoro neznana radikalna agitatorja, temveč mu je bil prvi in glavni namen, da bi bil nauk in grožnja vsem ostalim agitatorjem in tistim, ki bi hoteli biti agitatorji. Če pa je temu tako, potem je bilo to dejanje vsekakor dejanje, ki se je izvršilo v vojni, kajti Sacco in Vanzetti sta bila borca v odkriti razredni borbi in sicer sta bila na tisti strani, ki živi slabše od psa. Če pa pogledamo na vse to s stališča pravice v njenem najvišjem smislu, je pa usmrtitev Sacca in Vanzettija sedem let po tem, ko so ju prijeli, mnogo težji zločin od umora in ropa v Braintreeju, katerih so ju dolžili in s katerima nista bila v nobeni zvezi.

Ko sta Sacco in Vanzetti še živela in bi ju guverner Fuller lahko rešil, je bil jasen dokaz za to, da sta izvršila poskušeni rop v Bridgewateru, zaradi katerega je bil Vanzetti najprej obsojen (ta razsodba je bila med najvažnejšimi činitelji pri sledeči razsodbi in smrtni obsodbi Sacca in Vanzettija v razpravi glede zločina v Braintreeju), dva bostonska zločince, Frank Silva in James Mede. Guverner Fuller in njegov pomožni svet so vedeli za ta dokaz poleti 1927, ko sta Sacco in Vanzetti prosila za pomilostitev. Toda niso ga hoteli vpoštevati. Ti štirje stebri družbenega in gospodarskega reda v Novi Angliji so morali obsoditi na smrt ta dva italijanska delavska voditelja in anarhista, ker je njuno delovanje med priseljenimi delavci bilo nevarno dobičku velike industrije v državi Massachusetts in je grozilo vrhovni oblasti novoangleških kulturnih in družbenih tradicij. Za strogostjo tega pomožnega sveta sta se skrivala ves ogromni stroj massachusettske vlade in pa protirdečkarska histerija, ki je še dolgo živela v tej državi, medtem ko se je drugod po republiki polagoma polegala. Če Sacco in Vanzetti nista bila kriva ropa in umora, potem sta zagrešila — saj kapitalističnim in patriotizem mogočnejšem v Massachusettsu se je zdelo tako — še mnogo težji zločin. Bila sta »anarhistična bastarda«, sovražnika družbenega in gospodarskega sestava, čigar glavni predstavnik je bila vlada v državi Massachusetts.

Leto dni po usmrtitvi je The Outlook zbral dokaze za to, da je bil Vanzetti nedolžen v bridgewaterškem zločinu, in jih je tiskal v svojem listu 31. oktobra 1928. Izdajatelj je opozoril na ta dejstva guverneja Fullerja, toda ta politik spet ni hotel vsega tega upoštevati ter je s tem še enkrat dokazal, da ni bilo prav nič važno, ali je Vanzetti kriv ali nedolžen v tem bridgewaterškem ropu ali kakršnemkoli zločinu te vrste. Edino važno dejstvo v tej stvari je bil Vanzettijev radikalizem, ki ga je sam priznal, njegova borba proti redu, v katerem je Fuller dobival bogate podpore in čigar veliki duhovnik je Fuller zato bil; in zato je bilo popolnoma pravilno in v redu, da sta Vanzetti in Sacco poginila.

Ivan Kosec:

REFORMA ŠOLSTVA

V zadnjem stoletju uveljavljeni vzgojni in učni ideali naše šole so bili sestavni del prevladajoče malomeščanske in meščanske miselnosti in njih stremljenja. Splošna povojna razgibanost je zrahljala temelje tudi tem uspavanim in zaprašenim idealom. Začelo se je resno dvomiti v življenjsko upravičenost obstoja tega, kar je stoletja veljalo za končno dognano in veljavno na področju pedagoške teorije in vzgojne prakse. Šolsko vprašanje je postalo predmet diskusij in prepиров, ki so le redko prestopili meje ozkih malomeščanskih pogledov. V praktičnem šolskem življenju smo zasledovali poizkuse, s katerimi so hoteli posamezniki uveljaviti nove vzgojne cilje in izobrazbene ideale. Po desetletnem eksperimentiranju čitamo: »Prestali smo — vsaj v najmarkantnejših obrisih — šolsko reformo in zdaj si domišljamo, da smo z njo že tudi dosegli oni potrební nivo, kjer se stikata stvarno življenje in šola« (Učiteljski tovariš, št. 37, 1932.). Ne radi avtorja teh vrstic, ki jih — mimogrede povedano — ne jemljemo resno, temveč radi dejstva, da vlada v naši javnosti tozadevno globoka praznina in da je reševanje tega vprašanja često brez stvarne podlage in jasnejših pogledov, hočemo v kratkem zavzeti naše načelno stališče do tega vprašanja.

Šola je izključno družbena ustanova, ki se je razvijala, kakor vse družbeno življenje. Po svoji obliki in idejni usmerjenosti je vedno odgovarjala socialno-političnemu ustroju družbe na vsakokratni doseženi razvojni stopnji. S spremembo proizvodjalnih družbenih sil se spremeni način pridobivanja in izmenjavanja materialnih dobrin. Nastanejo nove gospodarske razmere, ki imajo za posledico njim odgovarjajočo socialno-politično ureditev. S tem so dani pogoji za novo duhovno in kulturno življenje. Miselnost in kulturna usmerjenost vladajoče družbene plasti, ki prevzame v last proizvodjalna sredstva in človeško delavno silo, velja za splošnoveljavna in občeobvezna. Ta tudi postavlja vzgojne in učne cilje. Tako se pokažejo »pedagoške ideje neke dobe vedno kot del družbene ideologije te dobe« (M. Pistrak: Osnovni problemi škode rada, prevod, Beograd 1928.).

Ako torej hočemo pedagoško teorijo in šolsko prakso pravilno doumeti in pravilno osvetliti nje razvojni tok oziroma nje stanje, jo moramo proučavati v zvezi z vsemi ostalimi družbenimi pojavi, v njihovi medsebojni odvisnosti ter v njihovem razvoju. Pokazati moramo, da je šola v zvezi z vsemi ostalimi družbenimi pojavi sedanjosti samo del občega zgodovinskega procesa; poiskati moramo dialektično nastajanje, razvoj in izginevanje raznih vzgojnih idej in oblik šole v razvoju družbe.

Če s tega vidika pogledamo zgodovino pedagoške teorije in šolske prakse, nam je takoj jasno, da je »šola izven življenja, izven

družbe in njene socialno-politične ureditve gola laž in licemerstvo« (M. Pistrak) in da je več kakor naivno mišljenje, da zavisi preorientacija in preureditev šolstva od posameznih ljudi in reformatorjev. O tem so se pri nas lahko uverili vsi oni, ki že desetletje čakajo »pedagoškega Mesijo«, ki naj bi se kot svitla zvezda utrnil na »pedagoškem nebu« in preko noči prinesel odločilno formulo za reorganizacijo in ideološko preusmeritev našega šolstva. (Dr. K. Ozvald, Popotnik, št. 6, 1928.) Samo spričo nepoznanja vloge šolstva v zgodovini družbe je mogoče priti do takih in sličnih zaključkov.

Šola, kakršno smo pri nas podedovali izpred vojne, je predstavljala po svoji vsebini in obliki anahronizem, okostenel zaostanek fevdalizma, ki je imel svoje korenine v antični kulturi. Igra vprašanj in odgovorov, katedrska učenost, zavita v vsemogoče moralne oblike, so bili učni in vzgojni ideali, ki so povsem odgovarjali plemiški in črni reakciji. Označuje jo stremljenje: Čim manj zveze z življenjem in realnostjo. V nasprotnem slučaju bi se znalo zgoditi, da bi se v narodu razvila kritična miselnost, da bi narod dobil popolnejše znanje in se zavedel svojega položaja. Čemu bo to njemu? Zdresirati ga toliko, da zna čitati in pisati in da povzije svojo dobro porcijo krščanske hrane, ki naj mu služi za orientacijo v življenju in tolažbo v tej »solzni dolini«, pa je njihov cilj dosežen. Poleg tega pa še nekoliko tehničnega znanja, ki delovni sili dajejo večjo vrednost, seveda brez kake stvarne in širše znanstvene podlage. Kajti, če zasledujemo kakršenkoli nauk do končnih vzrokov, se pri vsakem razumnem in širokogrudno mislečem človeku pojavi povsem naravno stremljenje in hotenje, da z vsemi razpoložljivimi silami dela na to, da bi bilo življenje čim bolj enakopravno urejeno, da bi živeli ljudje v bratski slogi drug z drugim za srečo vseh. Pojavi se v njem stremljenje, da postane aktiven član v borbi za izenačenje socialno-ekonomskih razlik. Tega si takratna vladajoča družbena plast ni želela. Pa tudi veliki pedagogi, kakor Pestalozzi, Frebel itd. se niso mogli strinjati s tem širokim idealom in se niso približali temu stremljenju.

Sredi preteklega stoletja vidimo, kako so se lomile stare oblike in resnice na socialnem in kulturnem polju, ki so veljale še neposredno pred tem za napredne. Napredek tehnike in prirodnih znanosti jim je spodkopal temelj. Spopolnil se je način proizvajanja in izmenjavanja materialnih dobrin (stroj, tovarna). Novo gospodarsko stanje je imelo za posledico povsem novo duhovno nadzgradbo, novo socialno in kulturno vsebino. Tu je triumfirala »egalitejska« ideja francoskih revolucionarjev, ki si jo je prišila na svoj kulturno bojni prapor evropska buržoazija. Povsem razumljivo, da je nova doba zahtevala novega človeka, sproščene in elastičnega in da je skozi šolske sobe zapihal nov veter. Mlado meščanstvo si je postavilo sebi odgovarjajoče vzgojne in izobrazbene ideale.

Karakterističen je za to prehodno dobo sledeči primer, ki jasno kaže vlogo šole v kulturnem in socialno-političnem življenju: Ko je Viljem II. zasedel prestol, so se na njega obrnili pedagogi, pristaši na novo organiziranih realk, realnih gimnazij in strokovnih šol z vlogo, da »čas in razmere zahtevajo preureditev šolstva in preorientacijo učnih in vzgojnih idealov. Doba zahteva dobrih inženjerjev, kapitanov, knjigovodij itd. in čas je že, da prenehamo zastrupljovati človeške možgane s srednjeveško kulturo, z grškim in latinskim jezikom«. Viljem, ki je prav dobro razumel imperialistične težnje in zahteve nemškega kapitala in težke industrije, kajti Nemčija je postajala industrijska in trgovska velesila, je takoj videl upravičenost teh zahtev še posebno, ker se je dobro zavedal, da v vojni zmagava organiziranost.

Zakasneli učitelji-klasiki so mu pa odgovorili: »Vaše veličanstvo namerava napraviti veliko napako. Iz realnih učilišč res dobite dobre znanstvenike te ali druge stroke, zato pa strašno slabe podanike. Ako hočete imeti resno zveste in udane državljane, jim morate dati klasično izobrazbo.« (Po Lun—m: Problemi narodnega obrazovanja.)

Viljem se je odločil za prve, za kar se je pa pozneje močno kesal. Pozneje se je boril proti znanostim tako daleč, da je odstranjeval iz učnih zavodov povsod pomembnejše znanstvenike, radi njih svobodnih pogledov na svet in življenje.

Epochalni produkti znanstvenega, umetniškega in industrijskega dela te dobe pa so vsebovali težka nasprotja. Vse bolj resno in očitno so stopale na dan družbene razlike v pravicah in potrebah posedujočih in onih, ki ne razpolagajo z drugim, kakor s svojo delovno silo. Kot protiutež posedujočemu meščanstvu je stopila na dan organizirana sila mezdnega delavstva. Razredno nasprotstvo je postajalo vedno bolj očitno in borba vedno ostrejša.

Tu je imela izvršiti poleg ostalega tudi šola svojo »kulturno misijo«. V industrijskih krajih, kjer je bila razredna razlika najbolj očitna in borba najhujša, so vstali novi pedagoški klicarji, ki so zahtevali novega človeka, človeka, ki bi se dvignil nad »ogabno borbo« za vsakdanji obstoj. Razviti je treba v njem vse plemenite nagibe do vsega dobrega in lepega. Napraviti ga vsaj dovtetnega za vse umetniške vrednote, če že ne umetniško tvornega človeka. V ta namen naj se goji v šolah prvenstveno glasba, risanje, književnost in telovadba. Menili so, da prijatelji lepote, narode, pesništva in proze nikdar ne bodo postali mirnodušni napram sovraštvu, napram trpečemu sobratu. Svoj ideal je gledala ta struja v patriarhalnem življenju in cvetoči domači obrti, ki jo je porušil stroj, ker so pač mislili, da vse razredne razlike izvirajo odtod. Nastale so v šolskih zgradbah delavnice in laboratoriji, kjer naj bi se na novo oživela domača obrt kot protiutež uvozu tujih, predvsem angleških industrijskih predmetov. Še važneje pa se je čutila potreba po »umetniški« vzgoji vsled tega, ker je bilo treba razviti v človeku domovinski čut, predvsem v nižjih plasteh, ki so si napisale

na svoj prapor internacionalno devizo. Umetniška vzgoja je bila kot nalašč zato. Uspehi tega dela so se najlepše pokazali 1914. leta, ko so evropske sile uveljavljale svoje imperialistične težnje.

Paralelno z romanticizmom v umetnosti je šel ta pedagoški val skozi šolske sobe, ki se je razblinil ob zakonih družbene zakonitosti. Na vsak način odvrniti človeka, da bi stikal po pravih in istinitih vzrokih svojega položaja, kljub temu, da je zunaj življenje z vso goloto pljuskalo mimo šolskih sten.

Po vojni se je v centralni Evropi, predvsem pa na vzhodu marsikaj spremenilo. Vpliv in moč razredno zavednega delavstva, ki je z dneva v dan rasel, je imel za posledico neke popolno izpremembo, drugje pa zopet več ali manj posrečeno reformo socialno-političnega in kulturnega življenja. Naravno, da je analogno tudi v šolskem življenju nastal popolen ali pa delen preobrat, ker so nastali povsem novi ali pa delni pogoji, ki so zahtevali preorientacijo vzgojnih ciljev in izobrazbenih idealov. Ti so morali odgovarjati najširšim plastem naroda. Šola, kakor vsa ostala sredstva, je postala last in zadeva najširših plasti delovnega ljudstva.

Učenec z vsemi svojimi dispozicijami, zahtevami in potrebami, je postal tu centralna točka vsega šolsko vzgojnega in učnega dela, kar je bilo sociološko in psihološko utemeljeno. Problem vzgoje in izobrazbe ni bil več postavljen abstraktno in zavit v meglene vzgojne norme, kakor jih je postavljala stara pedagogika: »za versko in moralnega človeka«, za »harmoničen razvoj telesa in duše« itd., ampak je bil problem konkretno postavljen in določen. Obstojal je v tem, da se da članu družbe osnovne podatke za rešitev antiteze »jaz in drugi«, »osebnost in družba«, to je, da se mu da principe za etično oceno samega sebe, kot družbenega člana, za rešitev vprašanja o njegovem mestu v družbenem progresu in družbeni borbi. (M. Pistrak.)

Pri tem je treba upoštevati učenčevo individualnost in avtonomnost, kjer se vzgojna in učna praksa okorišča predvsem z novjšimi psihološkimi izsledki individualne psihologije, psihoanalize in eksperimentalne pedagogike. Da se pa doseže gornji cilj, je treba učenčeve duševne in telesne sposobnosti razvijati z delom, in sicer s praktičnim delom, z delom, ki je za njega važno in značajno, ki nosi socialni karakter. Na ta način je prišlo do pravičnega stika s šolo in realnim življenjem, kakor se izven šolskih sten odigrava. Na ta način je bilo možno usmeriti učenčevo hotenje in stremljenje v smeri na novo nastalih gospodarskih, socialno-političnih in kulturnih vrednot. Temu pa odgovarja tudi primerna vzgojna in učna metoda, znana pod imenom »metoda strnjenege pouka«, kjer je ves vzgojni in učni material organiziran na osnovi kompleksov posameznih življenjskih edinic. (P. Blonskij: Die Arbeits-Schule, Berlin 1921.) Ta daje možnost, da učenec spozna vse faktorje in družbene pojave, katerih sinteza je čas, v katerem živi, dialektično, v njihovi medsebojni vzročni odvisnosti. Učen-

čeva aktivnost in njegove spontane energije pridejo na ta način pri šolskem delu v polni meri do izraza.

Iz teh na novo nastalih razmer je nujno vznikla nova pedagoška teorija, ki ni mogla več ostati na točki opazovanja apologetične prosvete. Globoko zakoreninjena v socialnih razmerah, zahtevah in potrebah najširših plasti delovnega ljudstva na eni strani in oprta na novejšo izsledke psihologije na drugi strani, je vzrasla socialna pedagogika. Brez pravilne teorije pa ni pravilne prakse in brez pravilne pedagoške teorije ni pravilnega in sistematično izvedenega šolskega dela. Ta daje šolniku potreben kriterij za oceno in odbiranje njegovega šolsko vzgojnega in učnega dela.

Pod tem vplivom je tudi k nam dospel val, ki je zbudil iz dremavice in otopelosti našega šolnika. Norme in recepti vseh mogočih variant so vrgle iz tečaja, v ozkih in malomeščanskih razmerah ukoreninjenega učitelja in profesorja. Delovna šola, produktivna šola, strnjeni pouk itd. so postali vsesplošni klici na »pedagoškem mejdanu«. Mladina se je navduševala, starina je kimala z glavo in čakala »pedagoškega Mesijo«, ali pa je kar brez nje iskala kompromis. »Novi« učni načrti so prinesli par tedenskih učnih ur predpisanega ročnega dela. Tako sta se lahko učitelj in učenec po težko prestanih matematičnih in zgodovinskih učnih urah odpočila s tem, da je učenec pletel razne koške, izrezoval žlice ali pa lepil razne figure in že se je mislilo, da je šola za prvo silo reformirana. Saj čitamo, »da smo dosegli oni potrebni nivo, kjer se stikata stvarno življenje in šola«. Bili pa so tudi resnejši poizkusi, ki so šli stvari globlje in širše, so pa ostali osamljeni in celo nedobrodošli. Naša poveljna pedagoška literatura priča o zbežanosti in neorientiranosti v tem vprašanju. S knjigami: »Iz šole za narod« (Josip Jurančič), »Vpliv socialnih razmer na razvoj otroka na Prevaljah« (Karel Doberšek) in »Vzgoja najširših plasti našega naroda« (dr. Franjo Žgeč), smo pa pri nas dobili to vprašanje tako globoko in široko načeto, da tvorijo mejnik v naši pedagoški literaturi.

V ostalem je šlo izključno za metodično in didaktično izpremembo, za nov učni postopek v okviru starih vzgojnih in učnih idealov. Povsem razumljivo, ker za drugega ni moglo iti. Vzgojni in izobrazbeni ideali so ostali stari, ki so odgovarjali našemu gospodarskemu in socialno-političnemu stanju.

Nova vsebina, importirana iz povsem drugačnih razmer, pa nikakor ni odgovarjala našim oblikam, ker niso bili dani pogoji za to, kajti šola je vedno nekaj sekundarnega in se ima napram družbenim razmeram, kakor posledica napram vzroku. Radi tega moremo govoriti izključno o spremembah metode učnega postopka in tu je osnovna šola napravila precejšen korak, medtem ko je srednja šola obtičala na mrtvi točki.

Eno je gotovo, kar lahko povzamemo iz gornjega, da je učitelj čutil, da je postala šola takšna, kakršna je, sterilna in okostenela in da ne odgovarja niti učenčevemu duševnemu vzrastu, niti njegovim potrebam in zahtevam, niti najširšim plastem naroda. Pa naj bo učna metoda še tako globoko zajeta in še tako raztegnjena, kulturna vloga šole ne bo spremenjena. V tem primeru je najjasneje dokazala zapadna Evropa in kompromitirala »zapadno demokratsko miselnost«, ki je smatrala, da je šola tisti faktor, s pomočjo katerega lahko »mirnim potom« dosežemo lepšo bodočnost in blagostanje in ponovno potrdila dejstvo, »da je šola kulturna zgradba, ki počiva na odgovarjajočih ekonomskih in socialnih odnosih«.

Še jasneje se to vidi v Zedinjenih državah Amerike, katere šola je v času zadnjih dvajset let služila za vzor. Da se je v posameznih državah poljedelstvo razvilo zadnjih deset let tako visoko, se ima zahvaliti v veliki meri šolstvu. Vprašanje pa je, ali se je položaj farmerja, ki je zvišal svojo produkcijo na dva do trikratno stopnjo, v isti meri izboljšal?! Če se je, se gotovo ni v isti meri. Njegovo posestvo je zracionalizirano, delo intenzivnejše, največji delež na njegovem delu pa spravljajo v žep banke in kompanije. Komu v tem primeru služi šola kot kulturni center?!

Ameriški pedagog in šolnik se je zavedel te mučne situacije in ne bo prišel do korena vse dotlej, dokler bo reševal problem vzgoje in pouka, vse ostalo pa pustil na miru.

O krizi današnjega gledališča je napisal nekaj zanimivih fragmentov Tanhofer v splitski »Novi dobi« (16. aprila). Med drugim pravi, da se današnje gledališče ni razvilo niti iz starogrškega ljudskega gledališča, niti iz srednjeveškega ljudskega gledališča krščanskih misterijev in harlekinade comedie dell' arte itd. Današnje, meščansko gledališče, ki je samo »sport odlične družbe«, se je razvilo »iz pompoznihih opernih in baletnih gledališč, ki so jih zgradili veliki in mali vladarji v dobi absolutizma, za svojo privatno zabavo, za svojo dvorno družbo in aristokracijo. — Ta »fevdalna« oblika gledališča se je obdržala do danes in mi jo vlečemo za seboj kot preživeli ostanek pretekle in mrtve dobe. (Najvidnejše je to v arhitektonski obliki gledaliških stavb, z ložami, ki so tipični znak fevdalne ekskluzivnosti.) Socialna struktura družbe se je spremenila, toda oblike gledališča so ostale iste kakor v 17. in 18. stoletju. Današnje gledališče ni izšlo iz socialnih in ideoloških predpostavk svoje dobe, kakor grško, srednjeveško, Shakespeareovo, »fevdalno«...» Tanhofer vidi v tem duhovno krizo današnjega gledališča. Toda to je premalo. V tem je, bi rekli, bolj oblikovna kriza, korenike krize današnjega gledališča pa je iskati v sistemu današnje družbe sploh, ki je v svojih gospodarskih osnovah nagnata in omajana.

Milovan Džilas: Slučaj Dušana Vasiljeva. Nikšić, 1933. — Džilas skuša dialektično materialistično orisati pesniško delo Dušana Vasiljeva, prav tako pa ocenjuje in v glavnem odklanja razne eseje in kritike, ki so jih o njem napisali različni srbski meščanski pisatelji in kritiki. Brošura je gotovo zanimiv donesek k delu naše socialne književnosti, ki skuša svojo ideologijo manifestirati tudi v literarni kritiki.

Opomba uredništva. Konec Brodarjevega članka o nacionalnem vprašanju je moral iz raznih razlogov izostati.

E. E. Noth: Najamna kučerina (Die Mietskasernen). Roman mladih ljudi. Prevedel Ilija Kecmanović, izdal Nolit, Beograd, 1933. — Večja mesta so polna hiš, v katerih stanujejo sami najemniki, ki mnogokrat niti ne vedo, kdo je pravi lastnik hiše, v kateri stanujejo. Samo s hišnikom in oskrbnikom se poznajo, ker ta dva v imenu lastnika hišo nadzorujeta in pobirata najemnino. V njih prebivajo različni ljudje. Po večini so to nižji uradniki, delavci, slabše plačani nameščenci itd. Tisoče različnih usod se skriva za takimi hišami. V tej knjigi nam mladi pisatelj Noth popisuje življenje v eni izmed najemniških hiš Berlina. Roman začena proti koncu vojne. Mornarski podoficir Krauze se vozi na dopust k svoji družini, ki se je za enega člana spet pomnožila. Najstarejši, Albert, je star že sedem let in razvoj tega fanta nam pokaže poleg drugih otrok najemniške hiše, kako tako ozračje, bolj rečeno vzdušna okolica vpliva na doraščajočo mladino. Glaeser je v svojem romanu »Letnik 1902«, ki je tudi izšla pri Nolitu, popisal starejšo generacijo, tisto, ki je ob začetku vojne že lahko nekoliko dojemala dogodke okrog sebe, tukaj pa imamo Alberta, ki je naravnost iz vojnih in povojnih časov vzrasel. Oče, ki se v vrstah delavstva udeleži nemške revolucije, postane pijanec in pozabi na revolucijo. Igra po kavarnah, popiva z ženskami, zanemarija svojo družino, skratka izgubljen življenje. Sin Albert vse to dobro opazuje in očeta zasovraži. Toda on ni edini, ki mora živeti v tako strašni, mladost ubijajoči okolici. Socialno vprašanje najemniške hiše kriči po rešitvi. Najemniška hiša je ena izmed številnih dobrot meščanskega družbenega reda in njenega gospodarskega sistema. V tem romanu najdemo tudi marsikatero stran, ki nam razlaga, kako in zakaj je šel pri nekaterih razvoj v Hitlerjevo smer. Iz marsikateri strani razbere človek, kako zlagana je bila vsa politika demokracije, ki jo je vsa leta po vojni propovedovala nemška socialna demokracija. Kakor je napravila usodne napake ob začetku svetovne vojne, tako je bila tudi vsa poznejša njena politika nemogoča. Ta roman je važen dokument razvoja »demokratske« Nemčije v hitlerjansko-fašistično.

Marsikdo se bo spominjal na proces proti Pavlu Kranzu, »junaku« dijaške tragedije v Steglitzu, o kateri je pred leti pisalo senzacija željno časopisje. Dijak Kranz je bil obdolžen umora svojega tovariša. Bili so to sami mladi dijaki, povečini iz najemniških hiš, otroci in počasno propadanje obsojenih staršev. Odkritja so bila naravnost strašna in za meščansko družbo skrajno obtožujoča, tako da je sam državni pravnik, ki bi prav za prav moral obtožiti Kranza radi umora, govoril zanj in obtoževal okolico najemniških hiš, v kateri so rasli obtoženci. Najemniška hiša je po tem romanu kraj bede in trpljenja, podobno kakor pri nas cukrarna, ki jo je popisoval Cankar, le da je Noth mnogo konkretnější, jasnejši v popisu in obtožbi. »Treba je poznati ozračje najemniške hiše in potem razumeti dejanje mladega Pavla, ki je rezultat socialne osnove najemniške hiše!« Tako je dejal pri razpravi sam državni pravnik. Profesor nemškega jezika je govoril za svojega učenca, poudarjal zlasti njegov talent in neobičajno inteligenco.

Roman E. E. Notha je imel že uspeh pri kritiki in občinstvu za seboj, ko se je razvedelo, da se skriva za tem imenom sam Pavel Kranz. Tako je sam pokazal svet najemniških hiš, iz katerih je izšel in ki bi ga skoraj pahnile v prepade današnje družbe, iz katerih bi težko še kdaj našel izhod. Otroci teh hiš služijo tudi po pričevanju Nothovega romana kot važen material, ki ga je skušal Hitlerjev pokret spraviti v svoje vrste, kar mu je tudi v resnici precej uspelo. Nothov roman je eden izmed najzanimivejših romanov povojne mladine. Glavni junak Albert Krauze še sicer v njem ne pride do kakih globljih spoznanj o družbi, kakor bi mogoče mi in marsikateri bravec želel, toda prav to je važen opomin, prav to je tisto, kar je v življenju teh otrok najhujše. Najemniška hiša jim kljub vsej njihovi borbi še precej časa zastira pogled v tisto smer, v katero bi bili že morali davno iti. Posledice najemniških hiš bi ne bile tako velike in hude, če bi svojim ljudem ne zapustile težkih ovir tudi v duševnem razvoju. Da Albert Krauze še ne najde jasnih spoznanj, ni njegova osebna krivda, to je še vedno žig najemniške hiše. — Vskomur, ki se zanima za razne zle posledice današnje družbe, roman najtopleje priporočamo.

Miško Kranjec: Predmestje. Izdala Delavska založba v Ljubljani, 1933. (Krekova knjižnica). — Miško Kranjec spada prav gotovo med najznačilnejše povojne slovenske pisatelje. Ze s »Težaki« in »Življenjem« je močno opozoril nase. Dočim je v njih obravnaval kmečko življenje v Prekmurju, je v romanu »Predmestje« načel nov problem. V romanu nastopajo malomeščani, izgubljene eksistence, dijaki, prostitutke itd. Dve novi in za pisateljev značaj zelo važni in značilni lastnosti ima ta roman. Pisatelj, ki je v prvih, prej omenjenih delih v načinu popisovanja še precej romantik, nagnjen k idealistično-zanosnemu načinu popisovanja, prehaja v »Predmestju« ponekod v hladno, naturalistično popisovanje, kar dejanje in osebe konkretizira, vse pripovedovanje dobiva stvarnejšo obliko. To je prav gotovo važen napredek v smeri socialnega realizma, kakor bi lahko imenovali smer, ki je v današnji progresivni socialni literaturi prevladujoča. Kdor se hoče boriti proti kriticam današnje družbe, mora biti v nje kritiki konkreten, stvaren, brez tarjavoče lirike in sentimentalnega usmiljenja in sočustvovanja z izkoriščanimi. Anatole France, ki je kot pisatelj v glavnem artist, je proti koncu svojega življenja prišel do podobnega spoznanja. Ko ga je prosil neki pariški dnevnik: »Zakaj usmiljenje dobiva stvarnejšo obliko? Ob Zolajevi smrti, katerega nasprotnik je bil včasih, je spoznal, kako važna je naloga pisatelja v človeški družbi. Spoznal je, kako močno in važno je bilo Zolajev literarno delo za spoznavanje in ocenitev meščanske družbe.

Miško Kranjec je s »Predmestjem« načel novo pot v svojem delu in če bo njegov razvoj tudi pri naslednjih delih v takem sorazmerju do »Predmestja« kakor je »Predmestje« do njegovih prvih dveh, potem bodo sčasoma izginile vse tiste podrobnosti idejnega značaja, ki so motile pri »Življenju« in ki so v »Predmestju« skoraj povsem izginile. Zato je treba poudariti, da je »Predmestje« važen korak naprej v razvoju pisateljevem kakor v razvoju slovenske socialne književnosti. Zato bo treba ob priliki o njem pisati podrobneje.

Kulturno dejanje hrvatskih klerikalcev. Pred kratkim je nameraval znani hrvatski pisatelj M. Krleža predavati v Zagrebu »O hrvatski književnosti«. Nekaj dni pred predavanjem pa so bili po mestu nalepljeni letaki, ki so pozivali »hrvatsko občinstvo«, da naj javno protestira na tem predavanju proti Krleži, ki je komunist itd. Okrog 30 hrvatskih kulturnih delavcev, med drugimi tudi pisatelji okrog Maticе hrvatske, je protestiralo proti nepodpisanim letakom in branilo M. Krležo. Tudi ti so s svojo podpisano izjavo plakatirali. Oblast je nato predavanje prepovedala. — Značilno za mentaliteto gotovih ljudi je, kakšnega orožja se poslužujejo. Krleža je napisal v eni izmed številik revije »Savremene stvarnosti« uničujoč članek o hrvatskem klerikalizmu in o donu Kerubinu Šegviću, ki je »pokretač« nove revije »Hrvatska smotra« in ki si je z njim na čelu postavila veliko kulturno nalogo iztrebljanja vsega marksizma, materializma itd. Če bi Hitler izvedel zanj, bi ga prav gotovo odlikoval in počastil s kakšnim fevdalnim častnim naslovom, ki so jih v Nemčiji spet uvedli. Recimo »Don von und zu Cherubin — Ritter des Antimarxistenordens (znak reda: hitlerjanski križ z ovčjo glavo in mačjimi kremplji) Shegwich de Materialisten-Pohrusten« ali pa kako drugače. V Nemčiji so klerikalci s škofi vred že dali Hitlerju svoj blagoslov in ni čuda, da mora nekdo »hrvatski klerikalizem« tudi v tej smeri uveljavljati. Kaj se ve! Če smo nekoč bili navdušeni za c. kr. habsburško Avstrijo, zakaj ne bi bili za podobne ideje in smote, kakor jih propoveduje Hitler?! Mogoče, da bo dobil od takšnih klerikalcev, kakor je g. don K. Š. in nemški centrum Hitler že priimek »Petega evangelista«, ki bo prve štiri kot »lažne« zavrgel itd. B. j. d. v. m. i. p!

Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna šte. 7 Din. Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. (Predstavniki A. Kolman.)